Вигадка — зовеш не вигадка, а село на високому березі ріки. Яку сотню літ стоїть воно — ніхто не знає. Невідомо, скільки років отим самотнім старезним дубам, котрі височать поодинці з трьох боків села. Переказують, ніби колись поїш росли посеред густої діброви, в гурті з таких же велетів, розлогих та коренистих. Ще й досі, як міліє ріка, на дні видно ціле звалище закам'янілих стовбурів.

Подейкують, що й сама Вигадка завдячує своєю появою дубовому лісові. Мовляв, прийшов сюди колись із Запорізької Січі козак, на прізвисько Кіт, чоловік похмурий та мовчазний. Ніхто не знав, чому забрів він до тутешніх лісів. Цілими місяцями блукав лісними нетрями і не показувався нікому на очі, тільки іноді стрічали його козаки з ближчих зимівників.

Якось зник зовсім, уже й забули про нього, а він таки об'явився. Та не сам, з гарною дружиною. Поставив хату в ясному дубовому гаю. Вже й діти в нього попідростали, сусідів населилось оддалік—утікачів з Поділля та Волині.

Аж наїхав і сюди пап з-під Кракова з челяддю і заходився кріпачити людей. Воші йому — ми, кажуть, люди вільні, земля наша. Узяли їх у канчуки. Періщить пан і кричить, запінився: "Я з вас повибиваю козацькі вигадки!"

Козака Кота до смерті забили, інші скорилися. Куди було подітись, як пани вже скрізь землю пообсідали, а з нею й людей. Земля, кажуть, наша, то й ви наші.

І до лісу взялися, бо що люди могли вдіяти. їхніми руками панство валило дерева — собі на палати, на торги, ще й на ярма та колодки підданим вистачало. Ото тільки й лісу лишилося, що на острові посеред Дніпра, навпроти Вигадки. Там він ніколи не вигибає. І ніщо не може перевести тої зелені. Ні тяжкі війни, ні гострі сокири.

Зветься острів ніжно, загадково — Гілея, що в грецькій означає лісний. Гілея та й Гілея. Так лишилося й дотепер.

О, ті вигадські історії! Скільки їх розказувано! І про що в них тільки не переповідалося. З часом усе більш лишались вони на втіху старим та малим. Колись, було, найстаріша в селі баба Лисючка як почне про острів Гілею і про закопані на ньому величезні скарби, не переслухаєш. А найбільш про Летючого Козака, характерника запорізького, якого начебто лишили стерегти ці скарби, про його велике кохання до чарівної красуні Гілеї.

А літа спливають. І чудно якось нинішнім вигадцям малим наслухатись тих давніх казок.

А колись же було гасала малеча вигадськими вигонами, так само виростала і гартувалась у теплих та щедрих водах дніпрових. І осінніми чи зимовими вечорами, блимаючи оченятами, вбирала в себе по вінця то ласкаві й веселі, то жахні й журні дідівські бувальщини та небилиці.

І були ті вечірні старечі балачки для дітлахів і театром, і кіно, і історією, і географією. І першою школою людської правди.

Ану ж, спробуйте, бабо, чи всадовите оце зараз онука на довгу казку? Та він вам сам як нарозказує, аж сплеснеш руками.

Дивляться бабині очі па онуків та правнуків, милуються. Гай-гай, а таки літа спливають. І хіба тільки час змінює все навкруги? Самі ж, своїми руками переінакшили Вигадку. Вимостились-забрукувались її зелені вулиці, увійшла до кожної господи електрика, всіялись дахи хрещатими антенами. Пахкає Вигадка моторами, видзвонює залізом, гуркоче тракторами й автомашинами, тріскотить метушливими мотоциклами. Колись, було, хлоп'я і штанів не мало, а тепер не купи велосипеда — од людей сором.

— А ви кажете, діду, казки,— без угаву гомонить Листочка до старого Микити.

Вона занадилась уже котрого ранку до дідового рибальського куреня. Приїхала з Києва невістка з дітками, тож стара рибкою їх частує. Де вони в місті такої свіжинки скуштують?

Дід Микита вибирає гарненьких иідлящиків, не перебиває.

Він не проти балачки — намовчиться на своєму човні-довбанці. Але по тих бабиних словах посміхається.

— Е-е, бабо, то вони ваших не хочуть слухати. Знає старий, як цікаво Лисючці, та більш нічого

не говорить. Помовчує, що Романко (Лисюччин же таки онук) з Васильком і Андрієм упрошують його розказати про запорожців. А він одмахується та відказує, що тепер, мовляв, у книжках понаписувано все.

Не піддається він на їхні вмовляння, сказати б, з її рі 11 гципових міркувань.

Побачив якось на виставі, а потім ще й у кіно, як показують там сільських дідів-балакунів. Ловлять вони рибку, людей смішать та потикаються кожному я кус і, історійку розказати. То, може, й з нього такого дурники хочуть зробити? Він усього знає, та пе для сміху глуму.

Хлоп'я та чіпкі, од діда не відступають.

"У книжках,— каже Романно,— про наших вигадських нічого немає. А ми історію села в школі пишемо. Яка ж, діду, без вас історія?"

Бони, може, й справді пишуть, але старий Микита не поспішає в літописці. Пригощає хлопців юшкою, навчає, як і де і котра рибка ловиться.

Хлопці не здогадувались причин дідової впертості, але й старий не знав про широкі плани своїх настирливих гостей. Роман всеньку зиму підбурював хлопців поїхати в канікули на острів і хоч тиждень пожити там козацьким куренем. Спочатку ті стенали плечима — з якого дива йому прибандюрилося таке? У футбол там не пограєш, на велосипеді не розженешся, кіно пропустиш.

Та Ромапко, кращий фізкультурник у школі, виявився ще й неабияким мастаком переконувати. Недурно ж облазив усі бібліотеки, усі горища, вишукуючи книжки, писані колись про козацькі звичаї. Отож як попарозказував про життя козацьке та хоробрість, та що й коли козаки відповідали султанам, королям, царям — хлопці й здалися.

Одного не вмів навіть Роман. Умовити батьків, щоб відпустили. Розкрити таємницю, сказати правду — не можна. Збрехати? Гидко якось. Почухаєш тут потилицю, навіть коли ти тямущий вигадець.

Але щось воно таки є, що боронить, аби у Вигадці не переводилися таємниці. Далебі так сказала б Ли-сючка, знай вона, звідки хлопцям поталаптгло. Бо допомогла їм... аптека!

Василева хата стоїть над самісінькою річкою і тільки високий берег рятує дворище од весняної повені.

Плесо внизу напрочуд прекрасне й повноводе. Наче світло-блакитна сукня, мінлива од сонячних блискіток, а па ній — смарагдова брошка острова Гілея.

У найбільшу спеку з ріки повіває прохолодою і свіжістю.

Вдень на березі людей мало. Хіба що якийсь заб-рода-турпст зійде з "Ракети", розіпне намета, а потім щороку приїздить сюди, запевняючи, що ие стрічав нічого принаднішого і чарівнішого за ліси та поля ви-гадські, і ніде не дихається йому так легко і приємно, як на тутешніх берегах.

А Василько — той, здається, і днював би, й по чував біля води. Коли й щось майструвати чи почитати — йде на берег. Тут затишно й спокійно і ніхто й ніщо не заважає.

Цього року хлопець закінчив шостий клас і вважав себе за людину цілком дорослу. Йому хотілось бути статечним, серйозним. Сам став чепурити, прасувати свій одяг, а в кишені завше тримав біленьку, ретельно складену вчетверо хусточку. За обідом вів з мамою розмови про домашній бюджет, умовляючи менше витрачатись на нього та молодшу сестру, котру дуже любив, але намагався поводитись з нею по-чоловічому суворо.

Оце мчить додому вистрибом, а почув звуки піаніно від хати, враз став, пригладив своє русяве волосся і поважною ходою вступив до кімнати, помовчав. Та так, ніби знічев'я:

— І не набридає тобі тарабанити днину-дениу? Чорнява сестричка, з такими, як у мами, гарячими

очима, прямим носиком із ледь помітною горбинкою, рвучко обернулась. її жовтий сарафанчик, кольору стиглого пшеничного лану, аж палав, віддзеркалюючись па чорному тлі великого, як задля неї, інструмента.

— Ох, Васильку! Це ж така мила польська пісенька. Під неї легко-легко танцювати. Послухай:

Та До-ро-тка

Там ма-лю-шка таицго-ва-ла...

— Для дитячого садка,— виніс вирок Василь. Дівчина ;Í покірною образою закрила піаніно.

— Риско, — вже лагідніше покликав брат. Йому жаль сестру, та РІЄ може ж він відступити. Робить лише певеличку поблажку, називаючи її ие Ларисою, а так, як у школі,— Рискою.— Ти не бачила моєї маленької книжечки? Ну, записної...

— На якій намальований козак з крилами? — примружує оченята Риска.

— Який козак?

Риска крутнулась на своєму "музичному" дзиґлику і підійшла до брата.

На її обличчі стільки щирості і благання, що Василь збентея^епо чекає, яке з її несподіваних прохань доведеться задовольняти, бо відмовити сестрі вій не вміє.

— Я все... все... знаю, Васильку. Я буду робити все, що ти накажеш, і ніскілечки вам не заважатиму...

— Ти про що? — навмисно підвищує голос Василько і вже відчуває, що його акторських здібностей явно не вистачить.

— Ти такий добрий... Візьміть мене на острів,— ну просто янгольським голосом благає дівчинка.

Василь похолов.

— Ми їдемо на острів збирати лікарські трави,— твердо і рішуче відрубав брат.

Прохопилося це у Василя мимоволі, але він одразу ж збагнув: кращого способу пустити вигідну чутку просто не вигадаєш. Він Рисці, Риска — Крапці, а Крапка — та їсти не сяде, доки всі про це не взнають.

Та Риска вміла йти до мети.

— От і добре! Візьміть і мене з собою збирати трави.

Сторопілий і розгублений брат за одну мить уявим, що йому буде від хлопців, коли Риска причепиться до їх компанії. З її язичком, з її нронирливіс-тю, з її фантазіями...

— Навіть з голови викинь. їдуть самі хлопці.

— Василечку,— відданими очима молить Риска.

— Ні.

— Ну гаразд,— сестрині очі вже не благають.— Побачимо, що ви всі скажете, коли я одна...—вона переможно дивиться на брата,— знайду скарб!

— Який скарб? — щиро дивується Василь.

— Дурником прикидаєшся?—ріже Риска.— Мені все відомо. Ви тільки задля людей про траву. А я й без вас знайду.

— Не забудь мені лишити частину! — тільки й спромігся Василь, бо Риска майнула до дверей і зникла.

Од такої наглої халепи Василь аж упрів. Треба про все попередити хлопців, бо буде гірше, подумав він, потираючи підборіддя, як це робив колись покійним батько, коли належало щось вирішити.

Не поталанило Федорові Дерев'япкові з сипом. Сам він роботящий, сумлінний, сумирний. Колись у партизанському загоні називали його Мовчуном, але поважали і вірили.

Тепер він і зовсім рідко балакає, бо завдає йому син клопоту ще й клопоту.

Не те, щоб дурний чи ледачий. Ні, про його Петра такого не скажеш. Але якийсь... ие постійний, ні до якого путящого діла не тягнеться. А через рік закінчить школу. Люди Петра недолюблюють, правду кажучи. Транзистора йому купив, зглянувся, так він з ним, мов дурень із ступою, вештається. Вмикає па повну потужність, аж у вухах лящить. До школярів чіпляється, глузує з них. І багатьом кортить провчити цього бевзя. Але — здоровило, сплоха не візьмеш.

Коли Петро зайшов надвечір до хати, батько лагодив чобота. Він підвів голову і глянув па сина. В тяжкому погляді біль і жалість. Потім знову схилився до роботи.

— Оце їдемо на ніч підловити трохи коропів у ставку,— сказав він, вганяючи дерев'яного цвяшка в підошву.— Може, й ти виберешся з бригадою?—напружено зависло запитання, і звично ляпнув молоток.

Петро, скоцюрбившись над шухлядою, порпався в пошуках нових батарей до транзистора. Підкреслено чемно, та якось боком вклонився батькові.

— Даруй, тату, але дозволь мені відмовитись.

Батько вже звик до такої Петрової велемовності. Ппкаблучується, приставляється, артиста з себе корчить. Не до душі йому у воді бовтатися!

— А скажи мені, синашу, що ж воно таке оте саме, що тобі подобається?

Батько встав, повагом збирав шкуратки, цвяшки. Петро теях длубався в столі, поспішав знайти ті конче потрібні батареї. Ось воші. Розгорнув чорний напір. Уважно читаючи написи, пробурмотів:

— Те, що мене приваблює, твоя, чи пак наша, Вигадка не дасть.

І глянув батькові в очі. Па хвильку йому стало шкода батька, стомлених його повік, сивих скронь.

Розумієш, тату, маю рік, почекаю, може, щось і виберу до вподоби.

Ні, не хоче цього зрозуміти батько. Йому муляють балачки, поговір бабський. Що б Петро не робив, йому байдуяїе. Аби робив! А я пе хочу "аби робити", мало не зривається з синових вуст. Я хочу стати артистом. Що, не можна? В котрий раз від таких розмов Петрові гірко і прикро.

А батько своєї:

— Може, поїдеш до міста, десь знайдеш роботу?

— А вам уже й хліба шкода? — примружився Петро.

— Ні, хліба доста. Та вже час свого скуштувати.

— Що мені з вашої роботи? Я хочу мати свою, щоб і мені насувала, а не тільки вам.

Батько кинув у скриньку молоток.

— Я раджу тобі їхати.

— Взагалі, я можу поїхати. Тільки разом з Чор-пухою.

— Себто? —підвів голову батько.

— А тобто, в мене живіт болить від міського молока.— чітко вимовив Петро.

Ах ти ш, пройдисвіте,— замахнувся батько колодкою.

Петро прожогом вилетів па подвір'я. Хотів схопити залишений па призьбі транзистор, та тільки мацпув пусте місце. Може, впав? Розгорнув траву навколо. Нема...

— їй-бо, шмаркачі поцупили,— зціпив зуби Петро.

Він натягнув на лоба картату, як у латвійстжих студентів, шапочку з маленьким козирком і рішуче попростував за ворота.

Петро вступив у якусь нещасливу смугу свого життя. Чомусь усі його стосунки з людьми кінчаються сутичками. Артистом стати вія давно вже вирішив, але це не було приводом до суперечки. Затятим він став після останньої поїздки в місто.

Про це не знали ні батько, ні мати і ніхто у Вигадці. Петро кілька днів провів на кіностудії. Моя^е, візьмуть? Може, помітять? Оп скільки пишуть, як і той, і той відомий актор зовсім випадково почав зніматися в кіно. А тепер їх фото продають у кіосках в місті і навіть на вигадській пошті.

Петро огинався цілий день під брамою. Ніхто його не помічав. Тоді він з якимись екскурсантами прослизнув через прохідну. Вештався коридорами, де його штовхали метушливі чоловіки й жінки, нічого не питаючи. Забрів до буфету. І отут надивувався.

За столиками сиділи панянки в довгих і широких спідницях, напнутих внизу, мов парашут. Декотрі з них стояли до буфету в черзі метрів за два одна від одної, од чого черга розтягалася аж у коридор. Парубчаки в офіцерських еполетах і конфедератках їли з ними вінегрет, пили пиво з хвацькими хлопцями в будьонівках і розповідали щось дуже смішне.

Але особливо приголомшив Петра кат у брудній шкіряній безрукавці. Він сидів біля розпатланої вродливої дівчини у білій полотняній сорочці і без угаву розповідав, яка чудова ділянка припала йому в колективному садкові, як він сам маринує сливи і груші, і, пристрастю прихекуючи, палко бідкався, що пе може ніде дістати кришок для консервування.

Один чолов'яга таки зацікавився Петром, сказав "постій отут", хлопець кілька годип стовбичив, але той так і не повернувся.

Того ж дня Петро без квитка вертав до Вигадки.

Він не перехотів стати артистом. І все ж мрія якось потьмяніла, все його дратувало, на всіх він наражався. А надто вибивала його з рівноваги Романова компанія. Кожен себе вважає спортсменом, то фізиком, то істориком, нічого їх не бентежить, ні над чим ие замислюються. І то правда, їм легше. Ну що за диво стати інженером чи ще там кимось! А спробуй стань артистом, та ще таким, яким мріяв Петро — на весь світ!

* * *

Неприязнь між Петром і Романом, а відтак — і з його компанією, зачалася зовсім несподівано. Ніщо її ие віщувало. Навпаки, Петро шанував Романа, як і всі в школі. Навіть старшокласники не вважали

нижчим за свою гідність перебувати в товаристві Романа; а про малечу годі й казати —ті обсідали хлопця, мов комашня. Де здибають — на перерві навіть — починається: чи знайшли партизана? а як звали того героя, що один бився проти цілої німецької роти? а куди це влітку підуть слідопити? І звичайно — візьміть і нас...

Петро теж радо ходив у походи по місцях бойової слави. І змушений був визнавати авторитет Романа в цих справах. Ніхто так пе вмів знаходити бодай най-тоншу ниточку нерозкритих таємниць, відшукати очевидців, натрапити на якийсь ледь відчутний слід, збирати докази. І саме йому завдячували не раз слідопити, що їм вдалося встановити імена і могили багатьох загиблих героїв — розвідників, десантників, партизанів.

Учителі в таких походах аж надто, як з/давалося Петрові, носилися з своїм Ромапком, навіть радилися з ПИЛІ. Петро не завидющий, і він віддавав належне кмітливості цього хлопця, його енергії, завзятості.

Якось узимку Петро зайшов з кількома дев'ятикласниками у кабінет історії, там звичайно гуртувалися після уроків слідопити. Бачать — Роман щось малює па дошці — вершника з якимись крилами, а гурт школяриків обступив його та й слухає.

Постояли, постояли на порозі, а тоді Петрів одпо-класпик, Грицько Покора, каже Романові:

— Що ти голови забиваєш дітлахам? Козаки, шаблі, коні! Підростуть, з автоматів навчаться стріляти, з ракет. А то все баєчки. Зараз поки видерешся на того коня, тебе та-та-та! Пришиють до сідла,— зареготав він своєму дотепові: — А ми самі та-та-та! — і нема ворога.

— Крім "та-та-та",— відказує Роман,— ще треба дещо вміти.

— Авжеж,— копилить губу Покора,— з парашутом стрибати, у протигазі бігати.

Ще треба любити свою землю, знати, хто їй волю виборював,— спокійно каже Роман, тільки трохи червоніє.

— Ти, розумнику,— це Грицько,— то в революцію за волю боролись. І козаки твої тут ні до чого. Хіба ви цього ще не проходили на уроках?

— Бачте,— звернувся Роман до своїх слухачів,— просидів у школі дев'ять років, а взнав тільки п того, що запорожці носили шаровари і писали листа турецькому султану.— Перечекав, доки сміх ущух, та й далі до Грицька.— Ех ти, "та-та-та".

Петрові сподобалось, як Роман одшив Покору. Він перший підхопив оте дошкульне "та-та-та", і з тих пір Покору кликали в школі не інакше, як "Грицько-та-та-та". Але відтоді аж надто позаздрив Романові, що той уміє з головою поринати в якесь своє захоплення і, певно, не нудиться одноманітністю вигадського ЖИТТЯ, як вій.

* * *

Василько неквапом ішов зеленими вулицями Вигадки. Розмова з Рискою пепокоїла і бентежила. Романа здибав на березі.

— Вважай, ми на острові. Лікарські трави збиратимемо,— підморгнув Романові і докинув, що все пояснить при зустрічі, а зараз гайне за хлопцями.

Зібрати хлопців, ще й хутко, пе так просто. І Андрій, і Стьопа не з тих, що скніють по хатах або витрішки продають на тічку біля контори. Кожен, певно, знайшов собі якусь цікаву справу, спробуй вгадай, де його надибати.

Нараз за його спиною продзеленькав велосипед. Довготелесий, довгоносий Стьопа, котрого по-вулпч-ному прозивали Деркачем, ляснув

друга по плечу. На Степанові були новісінькі джинси з безліччю блискучих заліків і кнопок.

— Оце так штани! — помацав Василь тканину,— цупкіші навіть за брезент.

— Тато вчора з Києва привіз,— аж світився Стьопа і перевів балачку на інше, боячись виказати, як приємна йому Василева заздрість.— Маю повішу. Вчора біля сільпо Петро зняв таку веремію, що аж...

Степан, як істинний вита день, умів цікаво оповідати. І обов'язково точнісінько передавав голоси. Вже як Степан кого передражнить, то наче на магнітофон запише.

Степанові теревені чомусь високо цінувалися. Навіть старші знічев'я просили його розказати що-не-будь. І, насміявшись, підхвалювали: "Ну, чистий тобі Тарапунька". Степан аж умлівав та з шкіри пнувся, аби відробити це визнання. І готовий був торохтіти без угаву, доки не переб'ють. Василь знав це.

— Півень чи курка? — і перед Степановим носом зринув кулак.

Степан здригнувся, деякий час очманіло кліпав очима, ніби приходив до пам'яті.

— А хтозна.

— Ну кажи, кажи,— не давав отямитись Василь. Степан тяжко зітхнув.

— Ну... курка.

— Сам ти курка,— Василь урочисто покрутив перед носом друга травинкою з невідірваним вершечком. Ляснув Стьопу по шиї, аж той хитнувся.

— Діло стоїть, дурно час гаємо,— і, вхопивши велосипеда, скочив на бігу в сідло. Крутив педалі, щоб Стьопа і не наздогнав і не відставав. А той хекав позаду.

— Одда-а-ай, велосипед од-дай, не задавайся-я...

Василь натішився і гальмонув. Аж трохи не беркицьнувся через руль. Якби йому оце сказав хто, як страждає Стьопа від такої товаришевої зневаги, Василь щиро здивувався б. А що тут такого? Ну, по-я^артував, і чого Стьопі комизитися? Не міг зрозуміти і Стьопа, чому це навіть хороші друзі, яких він любить, отак ні сіло ні впало завдають прикрощів саме йому і чому в таких випадках хочеться заплакати.

* %

Андрійко — чорнявий хлопчина з пильним поглядом голубих очей. Такий собі спокійний, уважний, коли він когось слухає, то аж нахиляє набік голову. А Мікроном його прозвано, бо найкраще знає фізику, математику і взагалі дуже полюбляє точність. Дівчата з цієї причини просять його поля одкреслити в зошиті — як фабричні зробить. Його кишені та портфель іноді бряжчать усякими гвинтиками, гаєчками, коліщатками від годинників, радіо — все в нього є, навіть штучне око.

Вже довгенько він стоїть межи вуликів і послідовно, хоч, видко, безуспішно щось доводить своєму дідові. А той мов не чує, нахиляється над вуликом, знімає ляду, витягає рямцю з ніжним прозорим воском, розглядає її на світло. Обличчя його сховане за широкими крисами бриля, тільки кінчики вусів стримлять.

— Ти мепе не вговорюй,— нарешті вимовляє дід, проходячи повз онука і не повертаючи голови.— Бери козу і паняй до байраку. Там трава ще нічого.

— У людей корови. Пасуться в череді—і ніякої мороки,— Мікрон пе моше зрозуміти, чому дід тримає цю невигідну худобину.

Ти, голубе, й з козою по годен упоратись,— підказує дід.— Бери, чоловіче, бриля і рушай з богом.

Треба коритися, це ясно. І хлопець спроквола чвалає до хати.

— Не здумай, чоловіче, вештатись, я однак побачу,— чує Мікрон услід.

Поки Мікрон одв'язував козу, поки тягнув її з подвір'я, він уже дещо зметикував. Про те, як зробити, щоб і козу доглянути і...

До всіляких витівок Мікрон мав особливий хист. Був такий випадок. Завідував у селі клубом один чоловік. Немолодий уже, полюбляв винити, вічно замок стримів на клубі. А тут хлопці взнали, що в сусідній Панасівці показували кіно "Червоні дияволята". Па-насівські школярі розповідали, аж захлинались. Почали хлопці завклубом прохати — привезіть, мовляв, і нам цю картину. Місяців два обіцяв. Зайшли до нього поспитати ще раз. Сидить за столом. Папірців перед ним купа, конверти нерозпечатані. Витирає хусточкою пітняву лисину, одмахується: ідіть, мовляв, ік бісу, без вас клопіт маю. Не в Мікроновій вдачі подарувати ошуканство. Поки перебалакувались, настругав він хімічного олівця на шмат паперу, передав Василеві за спиною завклубом і кивнув на лисину. А сам щось запитав у того. Василь і обдмухав лисину Мік-роновим порошком.

Сміху було на селі, як гороху, і хоч завклубом того вже немає, його й досі кличуть Абстракціоністом. Хлопцям тоді дали доброго прочухана по домівках, і в школі їм перепало.

Але Мікропову винахідливість воші не перестали цінувати.

— Андрія нема,— буркнув від пасіки Мікронів дід, одвертаючись од Василя і Степана, коли ті постукали в двері товаришевої хати. Дід не любив хлопців, бо, мовляв, самі байдики б'ють і онука з правдивої дороги збивають.

— А де? — не втрачав надії Василь.

— Працює,— дід сердито куснув лівого вуса і попрямував у садок, де біля старої груші стояла височезна драбина.

— Він козу пасе,— хіхікнув стиха Степан.

Про це легко було забути, бо коза з'явилась недавно. Казали, ніби дід назнарошне купив її, аби "привчити хлопця до роботи". Мікрон слухняно щоранку гнав її у ярок, припинав па короткого мотузка до кілочка і сідав щось читати. Коли йому здавалося, що коза вискубала траву у визначеному радіусі, він попускав поворозку і розширював козі пасовисько.

Друзі подалися старою дорогою, котра, мов гірська річка в ущелині, вилась між високими темпо-зеле-ними стінами тополь. Тут було прохолодніше, і хлопці стишили ходу.

Невдовзі вийшли на протоптану в густій траві вузеньку стежинку.

— Гарне ж сіно буде в цьому році,— солідно мовив Василь.

— Воно було б ще краще, якби мене не примушував батько його перегортати чи згрібати,— не підтримав Василевого захоплення Степан. — А он Мікроно-ва "корова"!

На витолоченому крузі тицькалась губами собі під ноги чорна коза з білими латками на боках. Трохи оддалік у високій траві виднілась і постать Мікрона.

— Стьопо, налякаємо?

Степан пірнув у високу траву і повзе до Мікрона. Той навіть не ворухнеться. Спить, видко. Степан

хапає його за ногу. І тут діється щось неймовірне та жахливе. Тіло Мікрона розвалюється навпіл, Степан на мить закляк, потім рвонувся і знову остовпів.

І раптом з усієї сили загилив ногою розпростертого Мікрона. Василь і зміркувати не встиг, чого це Деркач так розлютився, як над травою пролетів старий піджак, од нього — бриль, а від усього потяглося по землі сіно.

— Поклади, як було,— почувся голос ззаду. Хлопці крутнулися і втупилися в живого-живісінь-

кого Мікрона. Він стримів над кущами, тримаючи книжку з затиснутою пальцем сторінкою.

— Вовків злякався, опудало своє підкладаєш! — розмахував довгими руками Степан.

— Ну що ти,— лагідно пояснив Мікрон,— дід з груші наглядає.

Хлопці знов напхали сіна в піджак, припасували бриля до Мікронової подоби і гайнули левадами до села.

Вишня — цариця вигадських садків. Напровесні вишневий цвіт огортає село, наче біле мереживо наречену, а влітку смарагдовими краплинами палають на темно-зеленому тлі ягоди. Восени вишняки напоюють повітря терпко-гірким запахом вологого липучого клею, котрий так полюбляють жувати дітлахи. А мабуть, таки недарма припало до вподоби людям вишневе дерево.

Романова хата теж потопає у вишневій зелені, тільки ледь біліє з-поміж гілля комин. Вже мати так порається коло вишень,— намащує білою глиною тоненькі стовбури, перев'язує ганчіркою покалічені вітром віти, спалює сухе листя,— що їхній вишнячок увіходить у весну, наче аж сміється. І вишні у матері— на все село. Великі, добірні, переповнені пахучим солодким соком. Навіть Мікрон, йдучи оце стеж-

кою за Василем і Степаном, не втримавсь, підскочив і зірвав дві ягідки, котрі зрослись, мов сережки. Хотів покласти до рота, передумав і повісив за вухо.

— Тихо,— просичав Степан,— зачекайте!

На плескуватому солом'яному даху комори лежав Романко, ухнюпившись у книжку. Він міцний і засмаглий, мов аж прокіптявленпй, тільки руде волосся жаром пашить на голові.

Раптом книжка піднялась і тицьнулась прямо в ніс. Не встиг вій укласти її иа місце, як кипжка вдруге підстрибнула. Потім щось боляче кольнуло в ногу. Він хутко зіслизиув на землю і зазирнув у хлів. Мікрон і Василь ретельно шпигали патиками солом'яну покрівлю.

Роман підкрався, і вмить Мікрон п'ятами майнув, хапаючись за підлогу.

— Самбо! — гукнув Роман, як бойовий поклик, і вже Степан летів у куток, падаючи прямо на зозулясту квочку, що тихенько сиділа собі па гнізді. Курка зчинила страшенний гвалт і як павіжена кинулась на Степана. Хлопці втямили, що Романова мати не подарує цього шарварку, і щезли через хворостяну стіну хліва, в якій була замаскована велика діра. Трохи полежали в городі, відхекувались та шки-лювали з Степана, з того двобою його з квочкою.

Повертатись до Романового хлівця не було сенсу, як такого вже паброїли. Тому домовились зібратись увечері біля старого млина на генеральну раду про від'їзд на острів. А зараз по домівках. Кожному треба щось помогти батькам, які ось-ось повернуться з роботи.

* * #

Ніхто не відає, як нелегко живеться Рисці на світі. Яка вона щира і вразлива, як у кожен вчинок вкладає часточку свого маленького, доброго серця. І коли трапляється невдача, вона надовго отруює Рисчине життя, бо охоплює її якийсь неспокій. Здавалось би, зовсім незначна сутичка з братом вкрай зіпсувала дівчині настрій.

Риска впевнена, що Василько її обманює. Дівчинка теж знала оповідки про острів Гілею. Та коли інші її однолітки все те сприймали так само, як і казки про нечисту силу чи зачарованих красунь, швидко втрачали інтерес до них, Риска насправжки вірила в таємницю Гілеї. І не тільки вірила. Ладна була зробити що завгодно, аби справдились її передчуття: Гі-лея — острів не простий, особливий.

То чи ж дивно, що тепер вона ні про що інше не могла думати, коли хлопці збираються на острів. їй було ясно, як божий день, що вони шукатимуть скарб.

Чого б інакше так поривались туди і так тасуні вчились? Тут потрібні дії, та й рішучі. А на інші Риска н нездатна.

Дівчинка простувала стежкою між городами до хати своєї найближчої подруги, теж Лариси, котру всі кликали Крапкою.

Біля ґанку лежала величезна сіра вівчарка, на ймення Тітус. Якщо йти до хати від воріт, ланцюг не дістає до ґанку, але Риска, поткнувшись із городу, вже не мала можливості для відступу. Пес її помітив.

Тітус чомусь взагалі це визнавав Рисчипої стрімкої ходи і, мабуть, тільки через те вони не стали приятелями. Оце й зараз, зіткнувшись віч-на-віч, вони не дуже приязно дивляться одне на одного. Тітус кладе голову на лапи і примружує очі. Риска розуміє, що то підступна хитрість, обережними кроками посувається вздовж стіни і солоденьким голосом умовляє собаку:

— Ти, Тітусе, хороший пес. Розумний. Всі тебе дуже люблять.

Тітус скоса стежить за дівчиною, його спантеличує ласкава Рисчина мова. Риска вловила це послаблення пильності. Ось їй зовсім мало лишилося до безпечної зони. Вона напружилась, зробила рішучий кидок уперед — і простяглась на землі за кілька кроків од пса, — не помітила дрючка, перечепилась.

На хвилину їй здалося, що все завмерло, стихли всі звуки. Першим отямилося серце. Риска широко відкритими очима дивилась на Тітуса. Пес, гримаючи ланцюгом, поволі зводився на ноги. Він не поспі-іиам.

Риска й сама незчулася, як опинилася на лавці біля криниці. Тепер уже можна було порахуватися з Тітусом без дипломатії.

Ти дурний! У тебе самі кістки в голові. Навіщо ти мене перелякав?

Тітус з образою і жилец загавкав. І відразу ж з ґанку скотилася, наче коржик, в коротеньких шортах з білим обручем у кучерявому волоссі Крапка.

— Ти звідки взялася? — сплеснула вона руками, уздрівнїм забруднений сарафан подруги.

— Це все твій Тітус,— сердито виказала їй Риска, обтрушуючись.

— Бо ти його нервуєш.

— От і справді, нема кого мені нервувати,— і дівчатка дружпо розсміялися.— Крапочко,— почала Риска,— допоможи мені.

— Щось трапилося?! —аж загорілась Крапка.

— Мені будь-що треба потрапити на острів.

— Навіщо? — розчаровано стенула плечима Крапка.— Не бачила, як трави збирають?

— Я тобі скажу велику таємницю. Ніяких трав! Вони шукають скарб!

— Ой леле! — скрикнула Крапка.— І знайдуть?

— Можуть знайти. Якщо навіть не знайдуть, то й це ж цікаво. Натраплять на щось інше, можуть бути якісь пригоди,— розтлумачувала Риска. Крапку це не влаштовувало.

— Пригоди тоді цікаві, коли трапляються з іншими,— проголосила вона. І додала: —Або в кіно.

Риска хотіла сказати подрузі щось уїдливе, але стрималась.

— Увечері вони збираються чомусь біля вітряка. Я повинна теж бути там, але мені страшно вночі самій.

— Чому самій? Вони ж там будуть.

— Самій,— з притиском повторила Риска.

Ні, ні! — замахала руками Крапка.— Тебе... нас постежать. Вони знають, що ти нахвалялась.

— От що! Вважай, нічого я тобі не говорила. Сама піду.

Рисочко,— залементувала Крапка, заступаючи дорогу, ковтаючи слова,— не сердься на мене. Ти сміліша, тобі так подобаються усякі там скарби, пригоди. А я люблю сидіти вдома. Але... але я твоя подруга. Я піду з тобою!

Ах, як їй сподобалась така самопожертва! Якою вона сама собі здалася вірною і відданою! Майже як у книжці, котру недавно читала. їй вже зараз кортіло розказати все своїй двоюрідній сестрі, а та напевно буде захоплюватись: "Ти справжня подруга, Ларисо!"

Двоюрідна сестра Крапки жила в Києві. Цього літа вона вперше приїхала до Вигадки, а восени тітка мала забрати Крапку до міста.

Все залежало від того, чи здружаться дівчатка між собою. Крапка старалась. їй особливо подобалось слово "кузина", а саме так просила називати її Іра. "Я,— сказала вона Крапці,— не сестра твоя, а кузина". Іра жила в баби Лисючки, і Крапка теж намагалась бути доброю онукою, прибігала до бабусі і допомагала їй наввипередки з Ірою.

Та коли Риска пішла, бажання похизуватись перед кузиною у Крапки вивітрилось. Тривожні передчуття не полишали її до самого вечора.

❖

У невеличкій білій кімнаті все сяє чистотою. Мати лаштувала вечерю. Круглий, накритий скатертиною стіл сьогодні не вабив Крапку. Подорож до старого млина позбавила її спокою і апетиту, хоч і того-й іншого вона завше мала аж чи іге занадто.

Чим ближче надходив призначений час, тим більш дратувала її Риска з своїми шаленими фантазіями.. Вона схаменулась, що чекає, наче от-от увійде Риска і скаже: "Я пожартувала". І все стане таким звичним та затишним! Хай хлопці тиняються собі по млинах чи островах, а вони з Ірою посидять, побалакають-про щось цікаве-цікаве...

Плин Крапчиних марень порушив Тітус, хрумкнувши чимось під столом. Роман вже встиг йому підкинути ласого шматочка.

Ти що робиш? — засичала вона на брата.— Гоїіюіжу мамі!

І потім ніколи не будеш скаржитись, що тебе .іачіпиіоі і,? І я за тебе не заступатимусь? —тихо спити і'оман.

я тоді скажу, що...— Крапка помовчала,— щ"" ни ідете на острів за скарбами. Роман спокійно глянув на сестру.

— То й що? Хіба не можна?

Можна. Тільки чомусь не хочете, щоб хтось знав про це? — Крапка так заспішила, що й сама не була певна, чи всі потрібні слова вимовила, чи розгубила по дорозі.

Мати вчула шепіт:

— Чого вам? Що ви там не поділили?— збентежено зиркнула на дітей.

— А це ми розгадуємо, чому нашу Ларису назвали Крапкою,— каже Роман.

Мати всміхнулась і погладила доньчине волосся.

— Бо вона у нас кругленька, як крапочка.

— Ні, мамо,— серйозно говорить Роман,— тому, що вона у нас грамотна дівчинка, і де треба, не забуває ставити крапку.

І багатозначно дивиться на сестру. Крапка ще ие збагнула, до чого ті Романові слова, але про всяк випадок помовчала.

* * *

Вечір. Мов солодка втома, огортає він прозорим туманом тіло землі — пахуче, напоєне сонцем. Заглядає в кожну хату, садовить вечеряти, вкладає спати, ласкаво торкається людських натомлених рук. Вечірнє повітря легко входить в груди, робить тіло невагомим. Влягається дзвінка тиша, мов напнута струна. Торкни — і звук довго і тихо бринить у повітрі. На все село чути голоси — влітку пізно вертаються з поля. А зрине пісня — сягає самого неба.

Імла гусне, і, наче ясні очі, спалахують вечірні зорі, і місяць сумовито дивиться на милу землю, яку не судилося бачити йому в буянні денних барв. Десь плюскотять хвилі об кручу, а в срібному сяйві темно і таємниче бовваніє такий загадковий острів.

Холодна роса густо всипала широкий, гладенький, мов розстелене рядно, сінокіс. Над ним стримів на пагорку старий забутий млин, якого піхто ие чіпав, бо, мабуть, він нікому не стояв на дорозі, нікому не завадив. Якимось дивом зая^ерливе полум'я війни чи блискавки поминуло його висхлі дерев'яні ребра, помилувала його дошки та обаполи навіть беручка хазяйновитість декотрих вигадців.

Роман, який з'явився першим на умовлене місце, одкачав на мокрі ноги холоші, присів біля крила. Він нікому б не зізнався, що вночі всередину вітряка одному залізти боязко. Старий млин, наче дідуган, чітким силуетом горбився на тлі темного неба. І тільки холодними мертвими цятками мерехтіли світлячки в його трухлявих стінах.

Поволі якась непевна тривога заповзала холодком у груди.

Роман раптом забув, навіщо сидить тут. Наче ожив старий млин: щось у ньому шаруділо, потріскувало, кректало...

— Хто тут? — якомога твердіше і рішуче спитав Роман.

Вітер гойднув крило, і воно ледь черкнуло високу траву. Роман зціпив зуби, щоб не схопитись і не бігти, бігти...

Він повільно встав і ще ближче підійшов до млина. Щось скубнуло його за рукав. Роман рвучко обернувся і збив з ніг того, хто стояв позаду.

— Здурів, чи що? Набридли твої самби,— сидячи на землі, голосом Василя образилася темна постать.

— Так... слизько,— поволі відповів Роман.

— Тобі слизько, а я падаю,— продовжував бубоніти Василь.— Я щойно бачив твою Крапку. Мов паві-жена гналась кудись по селу.

— А твоя Риска?

— Не бачив.

Надійшов Мікрон і тремтячий від свіяхості чи остраху Стьопа.

Хлопці вмостилися на невеличкому пагорку перед вітряком, де колись, мабуть, стояли сходи млина. Всілися в коло, і Василь розтлумачив друзям, що необачно було б відмовитися від такої принадної штуки, як збирання лікарських трав. Людям від цього користь — раз, на форму футбольну для шкільної команди заробимо — два, а три, й чотири, і сто — поїдемо на острів. А головне — ніхто не боронитиме.

— А на острові ми спробуємо жити на кшталт низового товариства,— продовжував його думку Роман.— І от що, друзі, була чутка серед партизан, що на Гілеї заховані документи загону!

— О-о-о! — простогнав Стьопа.— То козаки, то партизани... так...

— Отак! — перебив Роман.— Гілея — острів загадковий. Були колись там козаки, а у війну базувалися партизани. А коли попали у скруту, в потайному місці заховали документи загону. Ті, хто знав це місце, загинули, а з живими залишився тільки поголос...

— Що ж! Пошукаємо! — схвильовано сказав Василько.

— Ні,— злякано заспішив Степан,— я не можу... Мені не можна довіряти, я все забуваю...

— Не хитруй. Записуватимеш, коли пам'ять дірява,— розсердився Роман.— А якщо ти, Васько, підколюєш, оберемо тебе.

— Я вже знаю — сірники забуду,— намагався ще врятуватись Стьопа.

Роман мовчки дістав з кишені хусточку, розгорнув, і хлопці побачили плескатий шмат заліза, закруглений з двох боків, рожевий з голубими жилками камінець і кусень білого крамничного шнура, розпущеного і підпаленого з кінців. Хлопці стежили за ним, наче за цирковим штукарем, котрий витягає з порожнього капелюха свіжі яйця і обіцяє дістати ще й курку. Роман притулив шнура до камінця, сильно вдарив

залізячкою по його гострому ребрі, і цілий сніп іскор сипонув мало не в обличчя Стьопі, бо той аж перехилився вперед. Раз, другий дзенькнув об камінець — і шнур закурівся. Роман помахав шнуром, роздмухав.

— Кресало,— пояснив він, звертаючись чомусь тільки до Стьопи.— Сам виклепав у кузні з терпуга. Разів три пальці обіб'єш і кресатимеш, аж гай гудітиме,— і, відвівши руку Степана, який, певно, поривався почати навчання зразу, загорнув знову все і сховав у кишеню.

— Цікаве причандалля,— задумливо проказав Мікрон, і, якби Роман не був у цю мить так поглиие-нений своїм тріумфом, він запідозрив би, що Мікрон таки візьме сірники. А Стьопа після Мікронового ко-мептаря твердо вирішив прихопити з припічка оту маленьку, але надійну і звичну коробочку.

Друзі вже намірялися розходитись, як Василь спох-ватився:

— Таке діло...— він пошкрябав підборіддя, втупив погляд у землю.— Значить, Риска...

Хлопці нашорошили вуха. Це ім'я їм багато чого нагадувало. Не сказати б, що вони зневажали дівчаток, пі, товаришували з ними, як личить піонерам, в класі все разом робили і взагалі... А в глибині своїх хлопчачих сердець, десь аж на самісінькому денці, була все-таки крихта якоїсь... зверхності? Мовби й ні... А все ж ніхто б з них не погодився, щоб діялось не по-його, а як хоче Галя, Оксана, Марійка. Кортить іноді похизуватись, пройтись перед ними вистрибом — ось я який!

Тільки пе перед Рискою. Перед нею ие закопилиш губу. Bona так одкоша дасть, що тобі ніби аж заціпить, і всі слова забуваєш, тільки очима кліпаєш іншим на посміховисько. Чого б простіше— дати їй ша-лабапа — знай, як сильніших не шанувати. І хай собі поскиглить, а ти гордо простуєш далі. Але ж. вона перша тобі такого щигля одваяшть, що ну. Насправжки не підеш з нею навкулачки. Значить — не займи?

Та от коло тієї крихти зверхності щодо дівчисьок примостилась крихітка остраху перед непогамовною вдачею Риски. Про це нізащо не зізнався б кожен з них навіть сам собі і разом з тим знав, що це так.

Пеипа річ, промайнуло все оте у хлопчачих головах за мить, а подіяло, як дотик струму. Василь знітився і в цю хвилину став чимось дуже схожим на Стьопу. Він винувато мимрив, затинався, та його не перебивали.

— Поїду, каже, з вами, і квит. Хоч, кая^е, в'яжіть, хоч триножте,— розписував Василько, сподіваючись, що чим більше налякає друзів, тим вдячнішими вони мають стати — он яку небезпеку одвернув од них. І тоді ие киватимуть, що, мовляв, твоя сестричка... і все таке подібне.

— Знаю, каже, ви скарби там шукаєте. Якщо без мене — все вам переколошкаю. Насилу вгомонив...

— От би й справді скарб знайти,— Стьопа розвів руки, наче хотів зобразити цілу купу якогось добра.

Роман паче не почув Стьопиних слів та до Василя:

— А що ти зробиш, коли вона сама припливе?

— Втоплю!

— Жінок до Січі навіть не підпускали.— роз'яснив Роман.— Казали, як з'явиться жінка — буде нещастя.

— У нас ще Січі нема,— заспокоїв Мікрон.

— Зате жінка вже є,— озирався на всіх Стьопа: чи оцінили його дотеп?

— Василю,— звернувся Роман,— Риску пильнуй сам. Скажи, як здумає приїхати, у кропиву загорнемо і одвеземо назад. А про скарби — теревені моєї баби Лисючки. Ми не маленькі, щоб гратися в такі крем'яхи. Все!

Мікрон сьогодні вочевидячки настроєний критично. Йому подобається Романова звичка вистрілювати словами, рубати ними і кресати. Але оте проводиреве "все!", за яким нікому нічого не лишається, крім "по конях", інколи дратує. Бо Мікрон ке вважає, що коли для одного "все", то й для інших уже зась міркувати й говорити.

— Васильку, давай з Рискою ще й я побалакаю,— звернувся Мікрон, наче й не чув Ромапової команди. Василь поспішно кивнув на знак згоди. — Тепер про скарби. Порпатися навмання не треба. А коли підійти до них по науці...

— Все,— нетерпляче перебив Роман.— Вже пізно. Завтра зранку — всі на берег човни рихтувати.

* * *

Риска з Крапкою бігли до старого вітряка. Риска летіла, мов на крилах, а Крапці вже давно пе давала дихати колька в боці.

— Рисочко, не можу...— вигукувала вона навздогін подрузі.— Не тікай од мене!

Риска стишила біг.

— Тримайся. Мікрон сказав, що коли я після десяти вийду з хати — пошкодую. Треба встигнути!

— А чому він розпоряджається? — прискорила крок Крапка.

— Я заявила Василькові, що однаково піду з ними.

— От дурна! Треба потихеньку!

Село вже лишилося позаду, почався сінокіс, і на тлі світлої смужки небокраю забовванів вітряк.

— Я не хотіла вистежувати їх,— виправдовувалась Риска. Не так перед Крапкою, як перед собою —

Чесно попередила. А вони однаково не хочуть брати, бо більше піхто з дівчат не їде.

Чому ти мені не сказала раніше? — зойкнула Крапка.

Вони саме переходили вузеньку дерев'яну кладку через потічок.

Казав Мікрон, як перейду кладку, все й почнеться.

Не встигла Крапка втямити, чи правду каже Риска, чи страхає, як пролунав вибух. Десь зовсім поруч, бо зразу запахло їдким димом. Крапка заверещала, і її вмить не стало. Високо підстрибуючи, вона чкурнула до села.

Риска притиснулась до землі, сховала обличчя в траву. Було тихо. Дівчинка обережно розплющила очі і враз знову стулила повіки. Прямо перед собою побачила страшну потвору. Рисці захотілось закричати від жаху, вона навіть забула, що треба тікати.

І тут почула тихе та жалісне: "Ме-ее, ме-е".

Мікронова коза! З потворною маскою на морді. Замість очей — електричні лампочки. Коза мотала головою, намагаючись зірвати маску, і винувато струшувала куценькою борідкою.

Риска встала, відв'язала козу від кілочка. Намацала припасовану на її спині батарейку від ліхтарика і тоненькі дротинки до маски. Нічого не рушачи, нагнала козу в бік села. Хай дід побачить свою улюбленицю, як та вештається по селу вночі. Кращої помсти Мікронові вона не вигадає.

"...Риско, посидь сьогодні вдома..."

Хитра лисиця! Але не йому змагатись з Рискою!

До від'їзду лишався ще день. Зрання хлопці були па березі, перевірили човни, весла. Припікало. Пісок ставав, паче просо па черені. І тільки біля самої во-

ди, затужавілий, мов битий шлях, він приємно гамував спечені п'яти.

Опинитись на річці і не скупатися — такого ще з вигадськими хлопцями не траплялося. Малюки баб-раються на пісочку, верещать. А коли дорослішають, як оце наша компанія, шлях у воду — з високої кручі. Щоправда, колгоспні теслі випросили в завгоспа трохи лісу і поставили цієї весни вишку. Хоч колись самі змагалися в сміливості з тої ж кручі, але тепер побоювались за своїх дітей. З вишки — безпечніше, а до того ж — це вже справжній спорт.

Роман захоплювався всім, чим міг — боротьбою, футболом, найпрудкіше бігав і найдалі та найвище стрибав. Мікрон кохався лише в гімнастиці, Василько годинами упрівав над штангою. Але, потрапивши на річку, кожен вванеав справою честі довести свій хист иа воді.

Тільки Стьопа відставав. Крім одного — він уславився неперевершеним знавцем усіх футбольних команд. Завжди міг

відповісти, скільки років грав Би-шовець чи Лобановський, в чиї ворота вони забили голи, і ще таку силу-силенну подробиць, що сперечатись з ним не було ніякого сенсу. Гра київського "Динамо" з "Селтиком" піднесла Стьопин авторитет на небувалу височінь, бо лише він один прорікав киянам перемогу. Щоправда, після "Гурніка" в селі два місяці ніхто не говорив про футбол, але Деркач мужньо вірив в улюблену команду.

Останнім часом Степан придбав ще одне захоплення. Рідкісне, виняткове, якого ніхто не мав. Він уже кільканадцять днів нахвалявся влаштувати хлопцям таке видовисько, яке їм зроду-звіку й не снилося. Бій павуків!

Одну лише умову поставив Степан перед друзями — з його павуком має битися чийсь інший, бо був упевнений у перемозі свого. І таки завербував Мікрона до такого змагання.

Доки хлопці шубовстали в річку, пірнали і гойдалися голічерева на хвилях, Стьопа з мокрим Мікроном ретельно вискубли траву на невеличкій місцині, обгородили її з чотирьох боків уламками шибок, утрамбували гарний тічок.

— Ринг готовий! — проголосив Мікрон.

З банок витрусили величезних павуків. Хлопці розсілись навколо рингу. Роман ляснув себе по голому животі, імітуючи гонг, і змагання почалося.

Першим виповз Мікронів павук. Він обережно водив великою кошлатою головою і, наче упевнившись, що подітись нікуди, рушив па Степанового павука. Нерухомі очі нападника блискали, мов ілюмінатори батискафа, вигляд він мав моторошний і войовничий. Бридкий чорний хрест на спині викликав огиду.

Його противник виглядав меткішим. Він кинувся на бій безоглядно. А Мікронів вояк зупинився, перебираючи неквапом всіма лапами, наче впирався міцніше в землю. Перший удар він витримав з честю, відкинувши нападника. Стьопин боєць молотив його лапами, а вайлуватий Мікронів здоровань наче й не помічав їх і спокійно заштовхував того в кут.

— От тобі й Меланхолік,— засміявся Роман. Меланхоліком хлопці вже встигли прозвати Мікронову здобич, а Степанову — Джиґуном.

Раптом Джигун добре намірився і ударом щелеп перекинув Меланхоліка догори черевом. Це було несподівано.

— Постав його на лапи,— порадив Василь Мікронові,— бо капут.

Мікрон заперечливо повів рукою.

— Змагання є змагання.

Джигун уже вчепився у ворога. Борюкаючись, Меланхолікові вдалося знову стати на лапи. І вже вій як уп'явся в Джиґуна, то не випускав...

Рантом чиясь тінь упала в хлопчаче коло. Розчепіри інші ноги, руки в боки, стояв над ними Петро.

— Ви, романтики сонливі, де поділи мого транзистора? — процідив він.

Всі мовчали.

— Вам що, позакладало? — аж заклекотіло в Петровій горлянці.

Роман зробив короткий порух рукою: спокійно, братці.

Помітивши Романів жест, Петро раптом щосили вдарив ногою по байці з павуками, і вона полетіла в річку.

Ніхто не поворухнувся. Роман увесь почервонів, мов калина. Мікрон і Степан, навпаки,— зблідли. Петро глянув на їхні напружені постаті, загострені вилиці од стиснутих щелепів, сплюнув і пішов.

— Ви правильно зрозуміли,— видихнув Роман.— Буде бійка — ио буде острова. А борг Петрові ми оддамо.

— Він подумає, що ми злякались,— похмуро висловив загальний сумнів Василь.

— Не можна йому дарувати,— підтримав Мікрон.— Але битись не треба. Є інший спосіб.

* * *

Хлопці бігли до вітряка навпростець, повз копанки з силою-силенною великих зелених жаб. Степан їх дуже не любив, і тепер, хоч як було ніколи, пожбурив у них патиком. Жаби не кумкаючи, мов жменя камінців, порснули у воду.

У вітряку закипіла робота. Василь, знявши сорочку, поліз по кроквах до старої солом'яної стріхи, ніздрюватої, як бринза, од гороб'ячих гнізд. Залазив рукою в солом'яну нірку, витягав звідти гороб'ячі яйця і обережно складав їх у торбину, котра висіла па шиї. Потім спустив її додолу на шворці і зліз до хлопців.

— Ну, Мікроне, твоя черга.

Мікрон проводив торік якісь досліди і запевняв, що відкрив простий спосіб відрізняти бовтюхи од свіжих яєць.

Хлопці пішлп до криниці, а Стьопу відіслали в село, щоб тим часом шукав Петра.

Мікрон потягнув до цямрини холодне дубове відро на довгому, лискучому од людських долонь журавлі і наповнив водою жолоб.

— Сипте! — скомандував.

Василь обережно опускав у воду свої трофеї. Одні яйця зразу ж потонули, а інші погойдувались на прозорій поверхні.

— Оці збирайте,—показав Мікрон на ті, що не потонули,— то бовтюхи.

Василько старанно вибрав бовтюхи. Час від часу висмикував руку і тримав її на теплому повітрі. Від крижаної води аж зашпори заходили.

Біля самого села, на копичці соняшникового листя сидів Степан.

— Гайда до конюшні!

Тепер проводирем нарешті був він.

...Петро вгледів Степана, точніше — його спину і джинси, бо' голова хлопчиська встромилась у двері конюшні. Потім Степан увесь зник у приміщенні. Петро за ним. Чи не схованка там?

Не встиг Петро ступити за поріг, як щось вдарило його в лоба. Не боляче, але з виляском, мов постріл. Потім ще й ще, засмерділо так, що Петра занудило. Вій зразу второпав, якими набоями влучило в нього. Знову ці голоцвайки! І Петро кинувся, щоб упіймати хоч одного і за всі образи... Але хлопці метнулися хто куди, тільки холоші залопотіли.

Петро лишився стояти. Так, це означало війну. Непримиренну, жорстоку, до повного приниження і капітуляції. Це Петро знав достоту.

* * *

З самого рання переполохана вся дітвора вигад-ська. Сьогодні Роман з хлопцями їде на острів. Хто раніш просторікував, ніби хлопцям пе дозволять, шкодували, що не пристали до компанії. Налаштовані човни і заклопотані хлоп'ячі обличчя викликали заздрощі і невидимі сльози.

Веселий гомін над саморобним сільським причалом не вщухав. Чотирьох хлопчаків проводжала малеча всього села, наче ті їхали пе на острів, а принаймні відлітали на Марс.

За Мікроном чвалало мале опецькувате хлоп'я і безперестанку гуло на одній ноті, мов джміль:

— Мі-клон! Візьми ме-пее.

Мікрон терпляче тлумачив, що не буде діла.

Малий наче не чув тих переконливих Мікроиових пояснень і канючив.

— Мік-ло-он! Візьми! Раптом Мікрон відчув на

собі чийсь погляд, озирнувся і зустрівся очима з Петром. Той сидів на колоді і чиркав патичком по піску. Здавалося, він зовсім не цікавиться усім, що тут діється.

— Передай хлопцям — пильність! — штовхнув Мікрон ліктем Степана, кивнувши в бік Петра.

Василь саме підходив до причалу з пакунком. Він побачив Петра вже тоді, коли звернути, обійти було б боягузтвом. І з незалежним виглядом простував до колоди, де сидів Петро. Той теж не хотів заводиться на очах всієї дітвори. Та коли Василь, задерши голову, проходив повз нього, якась невідома сила ніби під'юдяшла Петра, і він перечепив Василя. Той заорав носом у пісок, пакунок впав, а довкола сійнулася гречка.

Враз усі вмовкли.

Василько поволі підводився, Петро теж схопився на ноги. До них бігли хлопці.

Василько, набравши жменю піску з гречкою, наближався до Петра.

— Облиш! — гукнув Роман.— Бити його не треба. Не час.

— Шмаркачі, це ви мене поб'єте?

— Якщо ти не визбираєш крупу...— не витримав навіть Роман.

— То тебе кури не визбирають,—козирився Стьопа.

— Тітус,— гукнув Роман,— стережи!

Пес, який проводжав Романка чи то в школу, чи на річку, як завжди, стояв біля нього. Він загарчав і вишкірився на Петра. Хлопці відійшли. Думка у Петра працювала чітко і ясно, як завжди буває в скрутному становищі. Як відчепитись від собаки? Побігти — наздожене. Йти повільно — не поможе...

Зненацька Петро зробив кілька стрибків і шубовснув у річку. Це була необачність, бо за кілька хвилин Тітус тягнув його на берег мокрого, жалюгідного і смішного. Приниження, ганьба, сміх на все село...

Стрибаючи на одній нозі, щоб вилилась вода з вуха, Петро шукав виходу. Злість, сором скували його і, вже ні на що незважаючи, вій побіг від берега. Тітус кинувся за ним, ухопив за холошу, Петро рвонувся,

і в зуба* собаки лишився добрий шмат. Петро, втративши рештки самолюбства, подряпався на дерево. Єдине, котре трапилось тут близько.

Смі,, сміх, сміх лунав над річкою. Рисці, яка стояла оддалік, було соромно і за Петра, і за товаришів. Але коли вона побачила, як пригортає Петро дерево і тулиться до стовбура, і сама не стрималася.

Петро опам'ятався. Смійтесь, смійтесь, я перечекаю. Маю час!

Він угніздився на гілляці, і раптом, ніби падаючи, завис униз головою.

— Сиди, голубе,— лагідно відповів Роман.— Сиди, красеню, до вечора.

Дітвора аж вищала в захваті. А Василь розходився. Вій театрально звернувся до Мікрона.

— Друже мій Пильне Око, чи не міг би ти зняти з дерева оту гаву?

Але Роман угамував його — роботи ще чимало.

В човни перенесли намети, пакунки з харчами. Не останнє місце займали вудки, ложки, казанки. Та ось вже все складено, і збуджені мандрівники посідали в човни. І тільки відпливши кілька метрів, Роман одізвав Тітуса і звелів йому забиратись додому.

До побачення, Вигадко! День добрий, таємничий острове Гілея!

* * *

Човни з шерхотом тикались носами в пісок, меткіші прожогом вискакували на берег. Дрібний зерняс-тий пісочок, митий-перемитий хвилями, рипів під ногами, мов сніг. І був той сніг теплий, ласкавий, хотілось на ньому стрибати, ґедзкатись, борюкатись.

Роман швидко припинив цю веремію. Повитягали вище човни і подалися через зарості верболозу до гайочка на вершині пагорка. Дійшли і стали. Круги іі схил там падав урвищем, котре глибоким проваллям ділило острів навпіл. Від підніжжя стелилась долина, вся в буянні різнотрав'я. Дика конюшина, море ромашок, жовті плями молочаєвих заростей. Сіно з такої трави не аж яке добре, проте скошують її що літа. Десь поруч внизу булькотів невеличкий струмочок, падав у видовбану ковбаньку, оброслу навкруги густою соковитою осокою, а далі свіжою зеленню кропиви. Дно ковбані вистилали різнокаліберні камінці, виднівся між ними тугий пісочок, вода чисто і прозоро вабила тамувати спрагу.

— Пахне антонівкою,— ні з того ні з сього промовив Роман.

— Еге ж,— додав Мікрон,— наче її тільки почали пекти.

— Зовсім ні. Пахне кропивою,— заперечив Стьопа.— Коли її шаткують сікачем.

— Нічого собі амплітуда. Від яблук до кропиви,— підсумував Мікрон.

Поки хлопці виносили з човнів рюкзаки, торбинки, туго оперезані шворками ковдри, Мікрон оглядав острів, прикидав, де розташуватися, знайти затишну місцину. Довгий літній день, здавалося, плинув на острові швидше, ніж у Вигадці. Тут не барися, роби все, що треба, одразу, бо незчуєшся, як і смеркне, і будеш порпатися в темряві, намацуючи, куди поклав сокиру чи кілочок.

А може, не тільки Риску приворожувала Гілея? Знає ж Мікрон, що діло не стоїть, а не може відірвати погляду від краєвиду, не годен струснути з себе захоплення. Цього літа хлопець приплив на острів уперше і хотілося кинути все, побігти до старого русла, вилізти на найвищого горба, де колись стояла сторожова вежа. Він уже хотів сказати про це Романові, але той випередив його.

— Розіпнемо намети і цілий день на розвідку. Згода?

Патякати пусте пе мали часу. Василько тесав кілочки для наметів. Стьопа потягнувся до невеличкого

зеленого моріжка, схожого на неглибоку тарілочку, — наскубти трави, висушити сіна для постелі.

Опівдні, випроставши натруджені спини, з гордістю дивились на свій табір. Різноколірні намети, наче величезні квіти, набухли край галявини. Натішившись дніпровою купіллю, хлопці посунули в глиб острова.

В бік Вигадки острів стримів високим, наче стесаним урвищем, вкритим хащами лози. Вгорі плоска рівнина тягнулася майже до половини острова і знову круто падала вниз, а далі суходіл розстилався розкішиим лугом, кінчаючись вузькою смужкою діброви над самою водою.

Якщо отак і стояти б обличчям до села, то з лівої руки видніється південна частина острова — низина, буйно закущавлена, поросла високою травою. Згори здається, паче хтось розстелив тут пухкий зеленавий килимок. А на ньому розсипав блискучі скалки-озер-ця. Праворуч, з півночі, погляд перепиняла протока, котра утворювала справжній тобі каньйон — за нею стриміла висока скеля.

Протока (а може, старе русло?) висихала влітку,

аж перебрести можна. Зате ж через неї найзручніше приставати до острова. Бо звідусіль — то бере-ги-кручі, то очерети, а тут чистий пісочок, тиха вода.

З вершипи острова далеко видно. Вгору і вниз за течією — широке звивисте плесо Дніпра, високі білі кучугури піщаних берегів, безмежні луки на заплавах. Якщо правда, що таборилися тут колись козаки, то недаремно вони обирали Гілею — ніщо й ніхто не може пристати до острова непоміченим.

Хлопці видирались на вершину, роздивляючись по дорозі, де ростуть потрібні їм трави, щоб завтра одразу стати до роботи. Стьопа пильно вдивлявся під ноги, зривав листя молочаю.

— Стьопо?— Роман дозволив собі пожартувати,— а ти знаєш, у індусів є така віра про переселення душ?

— Щось таке читав.

— Атож. Людина, чи щось живе, помирає, а душа вилітає,— Роман помахав руками, наче крильми,— і переселяється в те, що в цю хвилину вродиться. Буває — у вовка, собаку, козу.

Хлопці чекали розваги.

— А може, ти, Стьопочко, був зайцем?

Стьопа на цей раз поцінував добрий гумор, засміявся разом з усіма. Дорога далі видавалась вже не такою важкою.

— А ти, Мікроне, був козою,— підхопив Василь.

— Ні, я був козаком, а ти моїм вірним джурою.

— Е, ні. Прислуговувати не вмію,— набундючився Василь.— А знаєте, чому Роман рудий? Можу розповісти. Ясно, він був отаманом. А коли їх обирали, сипали на голову землю, щоб пам'ятав і не забував, звідки він узявся. А було це в поході, кругом пісок та глина. Послали козака Степана, то він із старого глинища надовбав і висипав новому отаманові на голову червоної глини.

Іншим разом Роман не втерпів би, бо дошкулив Василь, але тепер змовчав — сам н^е почав.

А коли хлопці нарешті стали на вершині, при нишкли, умовкли. Дивились на свій знайомий острів, і ніби вбачалось їм у ньому щось нове. Отак учиш цілий рік підручника, на уроках відповідаєш. Навіть п'ятірки заробляєш, а починаються іспити, і не впевнений, чи знаєш, чи не знаєш, і тягнеш екзаменаційну картку і хвилюєшся — що відповіси?

— Біс його знає,— зніяковіло почухав потилицю Василь,— може, й справді тут щось закопано.

* * *

Наступного дня нікому не хотілося лишатися за кухаря. Всіх вабило бути в гурті, шастати в зарос-лях, наражатися на несподіванки, котрі, як кожен чекав, здибаються на пустельному острові. Отож саме на часі здалася Романова пропозиція влаштувати офіційне посвячення в козаки кожного бажаючого.

Роман примружив очі, щось зметикував і запропонував почати з Стьопи. Хлопці, чекаючи розваги, погодились. Але, на диво, затявся сам новобранець. Спочатку Стьопі скортіло бути першим, та навчений гірким досвідом, він остерігся вихоплюватись наперед. Хтозна, як воно виглядає, оте посвячення, а буйна вдача товариства йому відома достеменно...

— Неправильно,— заявив він рішуче Романові.— Чом вибрав мене? Ти хіба вже отаман?

— З когось же треба почати,— сподівався схитрувати Романко.

Стьопа інколи теж умів виявляти винахідливість, особливо, коли доводилось захищати власні інтереси.

— По справедливості треба! — натхненно вигукнув він і кинувся до намету. Тепер уже настала черга торопіти друзям. Стьошін рішучий маневр застав їх зненацька, і треба сказати, що їх розгублені обличчя зараз мало чим різнилися від Стьопиного, коли, було, вони гуртом потішались над ним.

Стьопа розвинув бурхливу діяльність, таку незвичну для нього. Він прожогом вискочив з намету, па ходу видер з блокнотика аркуш, склав його вчетверо, хутко відірвав клаптики, десь із своєї "надця-тої" кишені джинсів вихопив олівця, написав на одній смужечці "Тебе!!!" і заходився скручувати в трубочки. Аж тоді нарешті друзі втямили, що пропонується жеребкування.

Такий поворот справи не входив у Романові плани, але він знав, що не владний виступити проти цього найсправедливішого способу. Серед вигадсько-го хлоп'яцтва жереб був найвищим суддею, котрого ніхто не оскаржував, що б там ие випало на твою долю.

А розбурханий Стьопа вже порядкував. Де й узявся хист!

— Розійдіться! —розштовхував він товаришів.— Не заважайте!

І над звільненим друзями колом кинув догори п'ять скручених папірців. Сам же першим кинувся ловити на льоту. Але тепер уже його схопили за рукав — закони жереба однакові для всіх.

Один за одним хлопці пагинались, повільно розгортали папірці і показували всім — чистий. Лишалися Стьопа з Романом. Стьопа миттю вхопив один з двох сувійчиків, шарпнув його і безнадійно махнув рукою. Мовляв, як пе таланить, то вже хоч гопки скачи. Роман для годиться показав свій чистий папірець і співчутливо розвів руками.

— Судилося тобі, Стьопочко, бути першим козаком.

— Тільки цур, ие битись!—витлумачив Стьопа це удаване співчуття.

— Та що ти, голубе,— Роман підбадьорливо поплескав друга.— Ми тобі заздримо.— І, підморгнувши хлопцям, почав наставляти спохмурнілого Стьопу.— Ми йдемо за травами, а ти, брате, берись варити нам обід. Як звариш — гукнеш. Ми будемо недалечко. Але від вогнища не відходь. Витримаєш іспит — залишимо, ні — поїдеш до села.

— А як ви не почуєте?

— Ти голосненько крикнеш. Та й недалеко будемо. Ну, хлопці, гайда.

Лишившись на самоті, Стьопа ще якийсь час міркував, які б то небезпеки могли чекати на нього, і дійшов висновку, що випробування нікудишнє. В походах не було кращого кашовара, аніж Деркач, дивно, що Роман забув про це. Але Стьопа покаже себе...

Коли б оце хто глянув збоку на Стьопу, як він чаклує над казанком, як упевнено підкине у вогонь то дві трісочки, то одну, то хмизку, то цурупалка, як вправно орудує в казанку ложкою, либонь, щоб не пригоріло, як зосереджено куштує, прицмокує, сипне пучку солі, знову куштує, нахилиться, наче вслухається в сите булькотіння варева — не впізнав би хлопця.

Хто б оце сказав, що Деркач неповороткий, чи роззява, чи нетямущий, яким буває часом у товаристві? На лихо, Стьопа й сам ніколи

не спромігся глянути на себе збоку і помітити різницю: яким він буває, коли робить своє діло, котре знає і любить, і як розгублюється на людях. Не до спостережень зараз хлопцеві. Йому хороше і спокійно, забув вігі навіть про випробування.

Коли Стьопа вирішив, що кулеша готова, погладив її ложкою, зняв з вогнища, обгорнув несильним жаром, заходився кликати друзів. Гукнув раз, другий — дарма. Не здивувався, розіслав чистого рушника, вклав на ньому ложки. Знову випростався, покликав. Мовчання. Глянув, як беруться попелом жарини навколо казанка. І так йому стало шкода кулеші, що бідний Стьопа мало не заплакав. Охолоне ж, затужавіє, смальцем візьметься. Яка з того їжа? Прийдуть, скажуть — посипіла кулеша, не той смак.

Ну й хай їм дідько варить з їхніми витребеньками! Не діждуться, щоб він з казанком гасав за ними по кущах та припрошував. Стьопа взяв ножа, одміряв на кіптявому казанкові п'ять пайок, одсипав у миску рівну порцію пахучої кулеші і неквапом упорався з нею.

Загорнув казанок у шмат газети, потім ще й у свою ковдру, поприбирав кухонне причандалля і подався до намету. Влігся, кілька раз важко зітхнув, зручно вмостився і з горя заснув.

Увесь цей час хлопці лежали недалечко у високій траві, до них вітерець навіть доносив смачний запах страви, і час для них тягнувся неймовірно довго. Роман усе те вигадав, уклав їх отут і пояснював, що так випробовували новачків козаки. Тобто, не тіль-

кн так. випробування були різноманітні, а це одне з них.

— Дають йому завдання,— пошепки оповідав Роман,— звари кашу. А самі йдуть наче щось робити. Насправді ж залягають за горбочком десь і чекають, як оце ми. Кличе їх новобранець, кличе — мовчать. Якщо той, ие докликавшись, образиться, покине все і піде, вони йому дають грошей

і одправляють додому. А як той сам наїсться і чекає — це, кажуть, вірний товариш, приймемо.

Ьтояч, коли Стьопа, настраждавшись і наївшись, зник у наметі, хлопці вийшли з засідки. Побачили загорнуту, щоб ие охолола, кулешу.

— Молодець,— сказав Роман.

— А те, що він заснув,— про що говорить? — не-вдоволено кивнув на Стьопині п'яти, що стриміли з намету, Василь.

— Не злостися, Васильку,— заспокоїв Мікрон.— Це говорить, що він дуже старався.

Риска в розпачі. Три дні хлопці на острові, а вона не може туди добутися. Вже й з мамусею домовилась, що, коли Василь візьме її під свій нагляд, то дозволять їй поїхати туди. Та лихо — піхто з острова не показується в селі. Лишалось одне — чатувати иа березі, шукати якоїсь нагоди.

І нагода трапилась.

Крапка теж надходила на берег. Ні, не для помочі подрузі. Досить з неї Рисчиних вигадок. Та все ж не хочеться, щоб та подумала, ніби Крапка зрад ниця. Отож приходила на берег, а думки її — дома. Кузина привезла якусь олійку, щоб не смаглявіти па сонці. Крапка кожен ранок маже нею шию, почки, носик. Може, вона стане красунею? І їй так кортіло додому.

А Риска тримала руки в кишенях шортів і напружено думала, що може їй обіцяти поїздка на острів. І випадало, що в кожному разі самі лише неприємності. "Правду мама кажуть, що зі мною завжди пригоди. Добре зараз Крапці". їй раптом стало жаль усіх, кому вона завдає мороки

та клопоту. Вона навіть картала себе, згадала докірливі очі матері і її слова:

"Ларисо, чом це, куди б ти не пішла, за тобою золоті верби ростуть?"

Навіть хлопців їй шкода. Вони, мабуть, ніколи й не знайдуть скарбів, а вона їм ще й псує хорошу гру.

Риска почувала себе зовсім невпевнено.

— А мо' я піду вже? — обережно питає Крапка. Риска хотіла одповісти, та раптом побачила човен.

Хлопець у ньому завзято налягав на весла. Стьопка Деркач!

— Крапочко,— у голові Риски вже визрів чіткий план, невпевненості наче й не було.— Он добувається до нас Стьопа, забирай його і йдіть собі.

Крапці тільки цього й бракувало.

— Я сховаюсь он за тим горбочком. А ти, як відійдеш з Деркачем трохи далі, щось голосно гукни, щоб я почула. Зрозуміла?

І Риска вмить метнулась до схованки, тільки волоссям майнула. Мало пе налетіла на Петра.

— Ти знову спішиш, лялечко? — намагається спинити її, але Риска прожогом кидається вбік.

Петро озирнувся навкруги, силкуючись збагнути причину Рисчиної втечі, побачив човна і Стьопу Деркача в ньому. Відразу ж позадкував у кущі.

Стьопа, забачивши Крапку, поважно і статечно вийшов на берег.

— Добрий день,— першою озвалась Крапка.

— День добрий,— буркнув Деркач. Наче боявся розтрусити свою поважність.

— Ти чого приїхав?

— Треба. А тобі яке діло? — закінчив нечемно.

— Та мені зовсім однаково, чи знайдете ви скарби, чи ні....

— Тю на тебе,— скипів Стьопа.—Ти звідки це взяла?

— Не скажу. Ніколи мені з тобою розмовляти, біжу додому.

— Я теж. По дорозі розкажеш.

Степан похапцем прив'язав човна і пішов за Крапкою.

— Ну так що? Звідки ти знаєш?

— А твоє яке діло? — випалила йому Крапка, віддячуючи хлопцеві його яс монетою.

— Що? — оторопів Деркач.

— А от що! — і Крапка щосили заверещала просто в обличчя Деркачеві.

Від несподіванки Стьопа аж присів. А Крапка повернулась і, залишивши хлопця в нечуваній збентеженості, побігла до села.

Риска почула Крапчин крик і поволі висунулась з-за пагорка. їй хотілось бігти швидше, швидше до човиа, але обережність перемогла. І недарма. У човні сидів Петро і щось там длубався.

Нарешті він озирнувся, сплигнув на берег і пішов геть. Що він там робив? Та розмірковувати не мала часу. Риска підбігла, одіпхнула човна і вже по воді наздогнала, стрибнула в нього.

Відчуття безмежного задоволення оволоділо нею"

І разом з тим — велика втома.

Човен вже виносило па течію. Риска склала весла, лягла па кормі. Хай однесе трохи вниз, там хлопці її не побачать.

Сонце пестило Риску, а вона так любила вогонь і сонце. Дівчина заплющила очі, підставила обличчя легенькому вітерцю. Яке глибоке голубе небо. Які дивні хмари. Одна з них — справжнісінька фортеця. З палацом. А той палац вибудував для своєї нареченої Гілеї Летючий Козак. Не інакше. Палац з самого тільки дорена! А далі — маленькі хмарки, наче табунець білих лелек.

Може, навкруги все було таким же й тоді, коли Летючий Козак кохав Гілеіо? Вона пригадала, як Стьопа Деркач написав Крапці, що кохає її. Крапка відповіла: як станеш кращим учнем: у класі, тоді будемо дружити. А Стьопа їй каже: не подужаю.' І після того нахапав ще більше двійок.

Потім Риска почала вгадувати, що скаже мати, коли прочитає її записку. Швиденько заспокоїлась. Мати ж не знає, як і чим вона добувається на острів.

Леле! Знесло човна вже занадто. Треба братися до весел. Але що це? Вода!

Вода вже хлюпала вище насланих на дні дощечок. Дівчина ще не бачить, звідки взялась ця вода, і починає вихлюпувати її руками. Глянула під корму — і тьохнуло серце. Там зяяла велика діра, замазана мулом, котрий відвалювався тепер і танув, наче цукор у склянці чаю.

Вмить пригадалась скоцюрблена постать Петра ■у човні. Риска випросталась, озирнулась навколо і зрозуміла ще одне: до берега їй не доплисти.

Степан, клеиучи і Крапку, і всіх дівчисьок на світі, чвалав додому. І доручення, дане йому Романом, вже не здавалось таким важливим, щоб його ото було відправляти з острова. Мовляв, розвідай, що там чутно в селі, чи не збирається хто з дорослих приїхати на острів. Розкажи, що все гаразд, заспокой, щоб не турбувалися і не їхали. І привези вишень. А що він вдіє, коли хтось з близьких надумав провідати їх? Знову скажуть — не справився.

Незабаром Стьопа обійшов домівки усіх друзів і попрямував до Романової.

Обережно розсунув порохняві дошки паркану, щоб Тітус не почув, і побачив Крапку. Вона стояла перед своєю міською родичкою, і обоє роздивлялися білу-білісіньку кофтину з мереживом на манжетах і біля комірця, яка була надягнута па Крапці. І кофтина, і Крапка й справді були красивими. Степан важко зітхнув і опустив дошки. Він не хотів ще раз зустрітись сьогодні з Крапкою.

Треба ж було цьому прншелепкуватому дівчиську забагати його п'ятірок. Як трієчник, то вже й дружити не можна? Чи як?

Отак гірко міркував Стьопа, аж доки пе дійшов до свого садочка, знічев'я зірвав вишию, посмоктав. Помітив, що де-не-де достиг аґрус, і поліз під тин у зарості, відшукуючи смачні ягідки. Його погляд упав на сусіднє дворище.

Там стояв у трусах Петро, його сусіда-недруг, і приміряв блакитний старовинний жупан. Одяг і почав оглядати себе в невелике люстерко, припасоване на стовбурі груші.

Степан обережно порачкував од тину. Бракувало йому ще наразитпся й на того дурисвіта. Але що це всі заходились чепуритись? Мо' самодіяльність сьогодні в клубі? Та нехай їм грець, хай бавляться, а Стьопі, далебі, вже зовсім ніколи.

Полум'я кидає грайливі відблиски на похмурі обличчя хлопців. Найближче до багаття сидить загорнута в ковдру Риска. Вже все перебалакано, всі встигли обуритись із пригоди і порадіти щасливому її кінцеві. Більш за всіх лютував Василько. Він ще й досі ие охолов.

— Якби я знав, що це ти, я б тебе не рятував,— цідить він до сестри.

— А мене витягнув Роман, а не тн,— спокійно і зухвало чується з отвору ковдри.

Це таки правда. Коли вони почулп відчайдушний Рисчип крик, всі кинулись у воду. Лише Роман

зіштовхнув човна і, випереджаючи плавців, щосили гнав до людини, яка тонула. Він першим опинився біля змореної Риски.

— Діло наше кепське,— розмірковує Роман.— Човен зник. Риска зникла. Стьопа такий ґвалт зніме по селу, що ось-ось тут ціла флотилія висадиться.

Мікрон заклопотано помішує щось в казанку — він сьогодні кухарює. На ньому мамин фартушок, уже в чорних плямах сажі.

Вечеря готова. Василь встає і розмахує рукою, в якій повинен бути капелюх з пір'ям, виставляє вперед ногу, звертається до сестри:

— Мадам, ласкаво просимо!

А потім, допомагаючи Рисці підкотитись ближче до казанка, шепоче:

— Ти подумала про матір? Вона навіть не знає, де ти!

— Знає. Я сказала, що ти погодився взяти мене на острів.

Василькові дух перехопило.

— Ще й брехуха!

— Чому? Я й справді з тобою иа острові.

Риска зиркнула з ковдри своїми чорними, чистими і правдивими очима просто у вічі братові.

— Що ж у тебе все-таки трапилось з човном? — добивається Василь. Досі перехресний допит на цю тему не дав наслідків. Риска мовчала. Промовчала й зараз.

— Так що? — Василь стиснув її руку.

,— Нічого,— випростуючи пальці, відповіла сестра.

Роман, вчувши розмову, теж робить ще одну спробу допитатись нарешті.

— Ми знаємо, що ти добре вправляєшся з човном. Значить, щось трапилось. Нам треба знати. Не будь безприициповою. Май мужність говорити правду.

Розрахунок Романа вірний. Риску й справді до глибини душі ображають такі звинувачення.

— А ти... а ви принципові? Хочете самі знайти скарби? Я за вами не бігаю. Я сама шукатиму. Я все знаю не гірше за вас. Ночуватиму в лісі. Мені вашого нічого не треба.

Гай-гай! Вони таки погано знають Риску. Щойно всім здавалося, що Риска так перед ними завинила! А тепер самі почувають перед нею якусь провину. Яку, не знають, але кожному чомусь ніяково.

— Заспокойся, Риско,— говорить Мікрон.—Роман пе хотів тебе образити. Просто ти я* розумієш, човен не міг сам затонути...

— Я не знаю... але в човні з'явилася дірка,— безпомічно розвела руками Риска.

Коли Риска пішла, хлопці почали розкладати для просушки зібрані трави.

— А що як на острові дійсно закопаний скарб? — перервав роботу Мікрон.

— Звідси, мабуть, не тільки скарб викопали, а й землю, в котрій він лежав,— роздратовано кидав Василь, обережно розпушуючи корінці.

— Можливо,— витираючи лоба, глянув у його бік Роман.— Але партизанських документів немає і досі в жодному музеї. Значить, їх ніхто не знайшов.

— Ідеї, музеї,— бурмотів Василь.

— Ти, якщо трохи розсердишся, говоритимеш тільки в риму,— не проминув нагоди Роман.

— Мені не шкода рим. Тільки схоже, що шукати скарби тепер все одно, що й хатину, на якій сидів Івасик-Телесик.

Перніі дні на острові промайнули швидко, приємно і небуденно. Хлопці прокидались, займалися зарядкою, снідали і сумлінно брались до праці. Розходилися по острову в пошуках потрібних, рослин і до полудня поверталися з пахучими оберемками різнотрав'я. Скупавшись, обідали, відпочивали, а потім сідали, сортували, що понаносили. Нема коли й угору глянути, як нарікав Стьопа.

І все ж чогось їм бракувало. В їх яштті мов нічого й не змінилося. До проводирства Ромаиового давно звикли і від того, що нарекли його кошовим, він не став іншим.

Намети? Смачний куліш? Принади отакого кочового життя? Це було і раніше в туристських походах. Найбільше чекали хлопці задоволення од того, що заведуть собі запорозькі порядки, наслідуватимуть козацькі звичаї. Лаштуючись на острів, жадали чогось незнаного і незвіданого.

Але в мріях це видалось принаднішим, аніж у дійсності.

Вистругали собі дерев'яні щаблі, кілька раз сходилися в герцях. Роман однаково всіх перемагав, хоч гуртом таки заганяли його у воду. А потім хтось уперіщив Стьопу по пальцю. Стьопа йойкав цілий день, відмовився кашоварити і збирати трави і носив догори свій палець з посинілим нігтем, мов закликаючи всіх до уваги перед тим, як має щось сказати дуже повчальне. Василь порівнював той палець з булавою і, підморгуючи хлопцям, пропонував переобрати кошовим Стьопу.

Чи тому, що хлопці вже повиростали з того щасливого віку, коли патичок править за баского коня, а лозинка — за шаолюку, чи ще

чомусь, але правдивими козаками вони себе не відчули. Гра вочевидячки не витанцьовувалася. Вгадавши це, Роман виявив далекоглядність і не наполягав, щоб хлопці відтворювали всі козацькі звичаї. Ні Василь, ні Мікрон, ба навіть Стьопа, на жаль, не мали хисту до художньої самодіяльності.

Тож коли дід Микита підгріб свою довбанку до цього берега, він побачив звичайнісінький дитячий туристський табір, яких по берегах стрічав не одного.

Хлопці саме почали рихтуватися на ніч.

Роман розпалював хмиз, врятований од коротенького дощу. Василь закинув вудки — риба в таку годину мала б клювати. Нараз хлопець відклав вудлище, підвівся і приклав руку до очей.

— Маємо гостей! — гукнув він, вказуючи на сутінковий протилежний берег.

На багряну од вже невидимого сонця смугу плеса виплив човен діда Микити. Старий повагом підіймав і опускав весло, а за ним стриміла ще постать. Остров'яни допомогли підтягнути човна на пісок. Дід ступив на берег, а в човні лишився сидіти зіщулений Стьопа Деркач. Віп щось поривався сказати, але Роман махнув рукою — потім.

— Оце приблудився тут один,— кивнув дід на Степана,— каже, ваш.

І пішов до наметів. Помацав напнуті мотузки, попробував на палець лезо сокири, що стриміла в дровітні. Певно, лишився задоволений — хазяйновиті люди тут отаборилися.

Потім витяг з човна свої вудки і пішов па ближній мисок. По всьому видно, збирався порибалити, а отже й заночувати.

Хлопці обступили Степана.

У пожмаканій сорочці, з великою ґулею на лобі, він усім своїм виглядом ніби промовляв: винен, братці, ви не и і знаю це.

— Ти з якої в'язпиці втік? — приступив до нього Василь.

— Я від Петра...— шморгнув носом Степан. Роман жбурнув тоненького плаского камінця, і

тон підстрибнув на воді разів з п'ять. Потім серйозно спитав:

— Ти знаєш, що Риска на острові?

— Риска,— як луна прозвучав Стьопип голос.— Ага, Крапка...

— Риска, а не Крапка. Розказуй тепер усе по порядку.

І Стьопа без пояснень вгадав, чого від нього чекають.

— Тільки я пристав до берега, мене зустріла Крапка. Якась навісна. І втекла од мене. Ну, я нарвав дома ягід, розказав, як у пас тут добре, і хотів поїхати. Прийшов, а човна немає.

— Чом же в тебе голови не вкрали? — Василь згадав Мартина Борулю. І додав "за Омелька": — Бо в кожного є своя, хоч і поганенька?

— Не присікуйся,— спинив Роман.— Хай розказує все.

— Човна, кажу ж, не було,— вів своє Степан.— Думав, може, сплив за водою. Стою, значить, міркую. Аж чую, біжить кінь. Дивлюсь, а то Петро па Місяці...

— На чому? — скривився Мікрон.

— На Місяці.

— Слухай, голубе,— Василя вже не втримує застережний Романів жест,— у тебе всі дома?

Вкрай спантеличений Степан навіть пе помічає цієї простенької пастки.

— Тато поїхали в район. А так — усі,— каже він, невинно кліпаючи очима.— А що?

Він ще деякий час дивиться на хлопців. Раптом утямив. І образився.

— Ви самі нічого не розумієте! Не знаєте, що

Місяцем звуть коня? Петро з ним давно морочиться — вчить танцювати.

Стьопа ніяк тепер не хотів полишити виграшної для нього пози ображеного. Насилу вмовили оповідати далі.

— Ну зліз Петро з коня,— знехотя вів Степан, відчуваючи себе знову винним,— і питає: "Чого це ти пе поплив на своїх ночвах?" — "Не твоє діло",— ка-ячу. А він до мене. Бачу — аж труситься, білий став. "Як,— каяхе,— дам по потилиці, зразу взнаєш, чиє діло!" — "Ану дай!" — кажу. Він і дав,— Степан помацав гулю.— Я тоді оцим клунком як наверну, їй-бо, правда, він так і впав. Посидів трохи та й говорить: "Правильно, друже комарю, можеш кусати — кусай! Мабуть, ти ВЯІЄ знаєш, де твоє корито?" — "Якби знав,— кажу,— чо' б сидів із таким дурнем". А він уже не бився, тільки схопив мене за барки, як трусонув, мало голова не одірвалась. І кричить: "Хто? Хто поплив човном?"

— У човні хтось проробив дірку,— пильно вдивляється у Степана Роман.— Риска мало не потонула.

— Я не знаю, хто це зробив...

Хлопці побачили, що Степан зараз заплаче і час пад ним зглянутись.

— Досить. Хай трохи оговтається,— зупинив хлопців Роман.

* * *

Дід Микита зібрав свої немудрі вудки, наварив юшки і замислено сидить біля згасаючого вогнища. Хтозна, про що може думати старий селянин, про-жившн більше восьми десятків літ. Смокче свою почорнілу від часу люльку, і пахне вона не тютюном, а травами і лісом. Та ось він підкинув хмизу, і вогнище запалало сухо і жарко.

Щось добре і тепле вливалося в дитячі душі від цього вогню. Немов якась чарівна музика ладувала їх на осягнення всього прекрасного і дивного на світі. Глибока тиша панувала довкола, тиша, яка ніде не відчувалася так, як на вечірній річці. Плюсне раптова хвилька на берег, викинеться риба — і звуки ті ще більше підкреслюють велике мовчання природи.

Дід Микита — худорлявий, з глибоко запалпми розумними очима, тонким павутинням розбігаються зморшки. Тепла кожушана безрукавка поверх білої сорочки. Віп дивиться на вогонь, не блимаючи, по відводячи очей.

— Діду, а про скарби ви щось знаєте? — порушує субординацію Стьопа, вважаючи, що хоч цим вислужиться перед товаришами. Роман невдоволено глипнув на нього, та слово вже вилетіло.

— Ніколи не шукав їх,— каже дід Микита.— І ніхто з наших вигадських не валандався з лопатою по степах та ярах. Орали, сіяли, молотили, рибу ловили — ото й наших скарбів. І, слава богу, нікого не обділила земля-матінка. А копачі сюди забрідали. Ще й здавна. Тільки торби їхні порожніми лишались. Бувало й таке, через ті скарби сльози та лихо людям випадало.

— Ну, казку, може, яку знаєте про скарби,— не вгавав Стьопа. Віп псував Романові усі плани.

— Казка — світлячок. Вдень не світить. Казку треба слухати, як смеркне. Але сьогодні послухайте не казку. Це колись було правдою, та вже так постаріло, що вельми скидається і на казку.

Дід умовк. Поволі вимішав юшку. Нахилившись, довго куштував варево, повів далі:

— Було це давно, за Січі. Якраз у скруту втрапили козаки. Поперли на них з усіх боків — там татари, там пани ляхи, там цариця. На таку лиху годину зібралися братчики на коло, раду собі давати. Хтозна, як повернеться січа, а не можна чужоземцям оддати книги військові і казну товариства. Як зостануться цілі святині запорозькі, то буде і пам'ять людям і куплять пороху та зброї. Хоч ми й поляжемо, порішили козаки, то прийдуть інші з України і житиме Січ наша славна.

І заховали вони все те, закопали на острові дніпровому. Ніхто не знав, де саме, а козаки, котрим товариство довірило сховати скарби, полягли в битвах. Та не таке життя було в запорожців, щоб довго побиватись за тими скарбами. Війни та повстання, дихнути пани не давали.

А серед людей ні-ні, та й піде поговір. Мовляв, на нашій же таки, вигадській, Гілеї закопано козацький скарб. За кріпацтва побували декотрі на острові, та, кажуть, хто з копачів на острів запливав, не

вертався звідти. І почалась говірка, буцім Гілея зачарована і скарб зачарований, і хто не знає тих чарів, все * дно не викопає скарбу.

Дід підкинув хмизу.

— Жив собі колись у Вигадці козак Котепко, либонь, від того Кота прозвали, котрий село наше заснував. Дивної вдачі був чоловік. Високий, дебелий, а волосся біле, наче піна на цебрі зі свіжим молоком. За день більше десяти слів не скаже. Шанували його, бо вірна людина.

Аж якось прийшли в село польські жовніри з полковником. Ну, люди думають, знову на постій, знову лиха в кожній хаті буде. А вони, значить, недурно сюди заїхали. Почули про скарби на Гілеї, та хтось-таки їм набалакав, що отой Котенко і знає, де воно все поховане.

Ніби й байдуже Котепкові до тих жовнірів. А таки вночі зразу ж вирядив свою єдиную доньку на хутір до діда. Повертається він оце з хутора, вже й сіріти почало. Біля села злазить з коня, пустив попаски на вигоні, а сам попід тинами додому. Аж гульк — біля клуні двоє гомонять щось.

Котенко, не будь дурний, прислухався.

— Ваша мость, пане полковнику,— чує голос.— Котенка треба вбити. Він нічого не скаже, а козаків накличе.

— Замовкни, нензо, краще слідкуй за ним. Може, себе викаже.

Розібрав тоді Котенко, що один — польський полковник, а хто з ним — не впізнає. Чув такий голос, а чий він, не вгадує.

Пішли ті двоє, а він все лежить у дворі. Аж тут скрипнули двері в клуні і виходить з неї ще хтось, та так швидко зник, годі було й розгледіти.

— Не один я слухав,— перехрестився Котенко.— Та чи добра людина, чи зла в клуні стояла?

# #

Від самого ранку музика та пісні чулися з Ко-тенкового дворища. Багацько їжі і питва стояло, хоч не було за столами друзів у старого козака. Та не видко стізаху в його очах. Помічає він, нахилив полковник свою червону пику до сусіда і щось сказав. Той за ворота. Чує — зацокотіли копита. І старий здогадався, куди поїхав вершник.

— А гей-но сюди! — гукнув йому полковник.— Ти догодив мені твоїм вином і твоїм хлібом. То, може, й дочка твоя ие така вже й хлопка і сподобається уродзоному шляхтичеві? Га? Кажуть, ти сховав її десь?

— Немає в мене доньки,— дивиться у вічі ляхові старий козак.— Померла. А що подобається натне частування, так раді гостям.

— Ох-ха-ха-ха,— зареготав полковник.— Ти, хлопе, чув, щоб лев ходив на гостину до зайця, а мостивий пан — до бидла?

— І те правда,— відказує Котенко,— не має чим заєць пригощати лева, а хлоп — пана. Та чув я, що ваша милість задоволена моїм хлібом-сіллю. То, може, лев не у зайця був або ж той лев — не лев?

Всі так і вклякли. А посіпаки — до Котенка і вже б стяли йому голову. Полковник махнув рукою — не руште!

Він витяг шаблю та йде до хазяїна. Так його заїла мова Котенка, забув і про скарб. Коли, звідки не візьмись, ступив до ляха молодий козарлюга. Стрункий, у багатій одежі, а в руках нагайка. Заступив Котенка. Лях і його рубонув би, так той підняв нагайку, а на пуя^алні засяяло, заіскрилося коштовне каміння. Таке то було сяйво, що лях враз став тихий та тверезий.

— Може, пан назве себе?

— Я вояк.

— Це потребує доказів,— ґречно мовив шляхтич.

— Згода. І я відрекомендуюсь пайові як вояк. Відрубаю кінчик вуха на повнім скаку, ось,— козак спокійно оглядав обличчя за обличчям і нарешті зупинив погляд на вигадському човняреві,— цьому чоловікові.

— А... а... а чого у мене? —пополотнів човняр. Та полковник хотів показати, що він таки пан і

вміє тримати слово гонору:

— Мовчи, бидло!

І всі вийшли з хати. Почув Котенко голос човняра і одразу вгадав. То він балакав з ляхом удосвіта біля клуні. І ще подумав, як раптом потонули човни в той день, коли козаки збиралися переправлятися па острів. Ясно — зрадник.

Повалили всі в степ. Поставили жовніри човняра, розступилися туди-сюди, а козака немає. Коли ж чується стукіт копит.

На білону, наче викупаному в молоці, коні мчить вітром топ лицар. Рукави жупана, як то в козаків водилося, зав'язані за спінюю. Коли дивитися здаля, летить вершник, мов птиця, рукави вітер розстилає крильми. Майнув він перед усіма, скрикнув зрадник

9 В. ВруПлепсі.іиі

12!)

і вхопився за вухо, а козака як і не було. Кинулись до човняра — лежить, не ворухнеться.

— Що з ним? — ще не втямив полковник. Нагнулись, серце слухають.

— Мертвий,— кажуть.

— Від подряпаного вуха? — скопи лив губу шляхтич.

— Од страху.

* * *

Яскравим полум'ям спалахнуло і кинулось до неба вогнище, а дід Микита підкидав і підкидав хмиз. Вій аж помолодшав. Хлопцям здавалося, що дід Микита бачив усе те на власні очі. Але казка не має свідків, бо тоді вона стане правдою.

— По вечері,— продовжував старий рибалка,— ніч наступала темна, мов яма...

Хлопці незчулися, як їх захопила дідова оповідка, і вже уявляли собі ту ніч, що наче сліпа баба шкутильгала, чіпляючись за хати, дерева, обриваючи шматки своєї чорної плахти, а вони непроглядним мороком нависали над землею. А рвучкий вітер лопотів поміж хатами, з хряскотом ламав гілля в лісі, і холод важко лягав на слабке зів'яле листя, на трави, тиснув їх до землі.

— Виїхало з лісу,— лунав дідів голос,— троє. Один тримав щось перекинуте через сідло і загорнуте в білий сувій. Ніхто не побачив і не почув, як навздогін їм мчав ще один вершник. Його білий кінь аж стелився над землею і швидко дістав утікачів. Як змія, засичав аркан, і один з трьох полетів шкереберть з сідла. Вже й другий упав під копита, мов сонях.

А передній, з білим сувоєм через сідло, мчав скільки духу. Вершник на білому коні не поспішав до нього. Отак гнали вони довго. А як блиснув місяць з-поміж хмар, засіяв у руці заднього вершника малепький срібний лук. Блиснула попереду підкова, і враз у ногу коня вп'ялася маленька стріла. Закульгав кінь, зупинився і поволі сів на траву. Його вершник чимдуж тікав до села. Козак з білого коня скочив легко на землю, розгорнув серпанок сувою. В срібному місячному світі побачив він дивовижної краси дівоче обличчя. Це була Котенкова донька.

На ранок люди завиділи пожежу. Горіло Котєн-кове дворище. Мерехтіли на вітрові іскри, сумно погойдувався чуб на голові посадженого на палю старого козака. Стояли селяни і мовчали. А полковник, як ґедзь, крутився на баскому коні і верещав:

— Якщо до вечора не скажете, де сховали скарби запорожці, всі будете на палях!

Зненацька зацокотіли копита, піхто ойкнути не встиг, як голова ляха скотилася, мов гарбуз.

Кинулись люди на жовнірів як хто стояв — голіруч. Жодного не випустили. Такої сили той козак їм дав. Щез у них страх.

Відтоді впродовж усіх віків ніколи вигадці не були покірними підданими. Рідко зодягались вони в козацькі жупани. Тільки панство завжди називало село козацьким, покозачеиим. Бо й справді ставали сумирні гречкосії грізною силою. З Наливайком, з Остря-иицею, а потім з батьком Хмелем давали доброго джо-су папам. На цьому острові святили ножі гайдамацькі і приставали до Ґонти з Залізняком, поки царицині війська не оточили Вигадку. Сплюндрували солдати село, вдень випалили. Пов'язали, хто лишився, і з жінками та малечею — на Сибір. А поверталися й звідти. Як не самі, так їх діти, онуки ще довго приїздили з Сибіру. Не могли без Вигадки.

Всього було. Кріпацтво, навали чужинецькі, скільки разів з голоду пухли, а живе те козацтво в наших людях. Кров, кажуть, така. І вояки знамениті з вигадці в походплп, і співаки, і люди розуму великого.

— Дідусю,— торкнувсь його Роман,— ми ж про це й пишемо історію. Хто й коли знаменитий був з Вигадки.

— Л вже й писано про це. Був у мене небіж. До війни. Як оце ви, чи годів па два старший. Німці замордували. Лишився зошит його. Заходьте якось, дам для вашої історії.

Старий задивився на жарини, що поволі стухали, Екривалися шкаралущею попелу.

— Ну, годі. Вкладайтеся, а я ще трохи покуняю біля тепла. А вдосвіта попливу.

* * *

Спить Риска в окремому наметі, котрий звільнили для неї хлопці. Вона лежить горілиць і уважно дивиться в одхилений отвір. Все помічає. Все для неї дивне і значуще. І ця перша піч па острові здається їй таємничою і надзвичайною. Всі поснули, ледь жевріє вогнище, а біля нього сидить вартовий і щось стругає. Риска бачить його темну постать, пласку, ніби вирізану з чорного паперу на тлі темно-синього неба і багряного вугілля. Десь поруч несамовито кумкають жаби. Дивно, але під такий акомпанемент — квакання, булькання ще більше хочеться заснути.

Риска нарешті відчуває, що втома стає приємною. І вже як щось далеке і давнє спливають шматки видінь: човен тоне... рукам несила... зеленкувата глибінь перед очима... голова Романа... його міцна рука вихоплює її з водп і опускає в човен.

Тепер зовсім не страшно. Тепло і затишно.

Риска заплющує очі. І над нею знову спокійно пропливають розкуйовджені хмари, і сонце в напівзаплющених віях розбивається на тисячі стрілочок, і все це разом з нею плине на пружних дніпрових мнтлях. До цього долучається шерхіт листя, і їй здасться, що вона слухає музику, яка звучить вічио в рості лісів, у шумі ріки, в подиху вітер ця. Паче чиясь рука ніжно-піжно перебирає струни чарівної арфи. Ніби вона доторкнулась до якогось дивного, чарівного безмежжя, і її маленьке серце лине в цьому безмежжі, розтає, вливається часткою у щось велике і прекрасне.

Над наметом, навколо нього тривожно і сумно, як буває тільки вночі, шумлять дерева. Місяць кумедно нахилив свого верхнього рога, недалеко хлюпочуть, мов дрібна рибка, хвилі.

— Острів Гілея,— ледь чутно шепоче Риска і прислухається до звуків назви.

— Гі-ле-я... Лі-ле-я... Гілея.

Вони заколисують дівчинку, а вона слухає давню казку. Може, ту, що чула від Крапчиної бабусі, а може, від мами, а може, знає ту казку тільки сама вона, Риска. Вона бачить, як чарівна Гілея плаче срібними сльозами і простягає руки до нареченого, благає.

Летючий Козак журно дивиться на неї і зникає. Гілея вертає до свого чарівного палацу. І коли вороги оточують її схованку, вона не плаче і не боїться, а кидається з найвищої башти в Дніпро. Горить підпалений острів, і довго на ньому даремно шукає свою кохану тужний Летючий Козак.

Рисці стискається од жалю серце, вона схлипує, і сльози скочуються з-під стулених вій. А лагідний голос рівно веде далі про те, як нічого не знайшов Летючий Козак на згарищі. Самі обгорілі стовбури стриміли, мов згаслі свічки, і він навіки покидає острів, де загинула його кохана. Коли

холодні роси впали па руїну, він спустився на своєму білому, легкому коні вниз до протоки. І вода розступилась, танула перед ним, аж доки не зникла вся з протоки.

Відтоді ніхто його не бачив і не знав нічого достеменно. Одні казали, ніби загинув, інші вірили, буцім живе на острові.

Піщана постіль острова заколисувала дівчинку, гойдалася над нею його зелена чуприна, і лагідно-лагідно лився чарівний голос.

* * *

Ніч оповила острів, сховала все від людського ока. Було неспокійно. Розбурхався вітер — чи не на завтрашню негоду? Хоч небо сяяло тремтливими зірками, не кошлатилося хмарами.

В наметі затишно і тепло. Але Мікронові не спиться. Може, збентежили його звуки — кінець шворки від незашнурованого отвору намету віявся по вітру і раз у раз ляпав по туго напнутому брезенту. Хлопець не витримав і вистромив голову в непривітний морок, мить завагався, але змусив себе вилізти з намету.

Порив вітру враз охолодив тіло, зашелестів далі високою травою та кущами. Мікрон здригнувся, застебнув куртку, подививсь навкруги. Погляд привернула жевріюча цяточка — десь під попелом лишалась жарина, і вітер роздмухував її, а вона блимала, наче світляк. Хлопець зразу так і подумав, що то фосфорує жучок, та нараз збагнув — на тому місці їхнє вогнище.

Обережно намацуючи босими ногами зручне місце, він ступив кілька кроків до вогнища, присів навпочіпки і заходився роздушувати жарину патичком та загортати її глибше в попіл. Підводячись, він ненароком зиркнув у бік діброви, що виднілася краєчком од підніжжя горба, і відчув, наче хтось сипнув йому за комір жменю снігу. На чорному тлі неба чітко

вимальовувалась постать вершника. Чи то й справді, чи привиділось Мікрону, кінь мав довгу гриву, її розвівав набік вітер. Це єдине, що відбилося в пам'яті хлопця. Вершника він не розгледів, бо все це тривало лише якусь мить, потім кінь крутнувся на місці і щез, наче сплив.

Мікрон протер очі, струснув головою, навіть ущипнув себе, але нічого вже більше не бачив.

Може, розбудити хлопців, діда Микиту? Нараз відмовився від цього заміру. II 1,0 він їм розкаже? Що йому приверзлася якась мара, привид? Наслухався дідових балачок увечері. Якби це Стьопа побачив

Летючого Козака, посміялись би, та й годі. Л Мікронові згадуватимуть довіку.

Але ж вій чув навіть ходу того коня. А може, не чув, а лише уявляє — раз кінь, значить, і тупіт має бути... Хлопець повернувся до намету, намацав своє місце біля теплого Стьопи, ненароком штовхнув його, влягаючись, і Стьопа замахав руками та промимрив: "Пусти, не дурій". "Певно, з Петром ще бореться",— всміхнувся Мікрон, та самому стало ніяково, подумав: хіба я не такий самий, хіба не такий же марновірний та вразливий?

* * *

— Мікроне,— скомандував уранці Роман,— ти сьогодні вартуєш Риску. Щоб і кроку нікуди не ступила. Повеземо в обід трави, вирядимо в село й її.

З дідом Микитою Риску саму одправляти не наважились. Вона все переінакшить, а як і правду розкаже, тільки зашкодить хлопцям.

Інший би заперечував, сперечався: чому, мовляв, я? Але Мікрон розумів — треба. І квит. І ніяких ремствувань.

За півгодини табір спорожнів. Тільки біля вогнища сидів похмурий, мов дощовий рапок, Мікрон.

Ніжно-рожеве сяйво осліпило Риску, коли вона, ще не зовсім прокинувшись, розплющила очі.

"Я ще сплю",— сплило їй на думку, і вона знову поринула у забуття. Потім зненацька, щоб налякати сон, розплющила вії. Але рожеве світло не зникло, воно наповнювало намет, робило все несправжнім.

"Що це?" — знов подумала, огледілась і зрозуміла, що полотно намету — рожеве, і сонячні промені, пробиваючи його, творять цю кольорову дивину.

Риска обережно підвела голову і через отвір намету побачила ніжно-салатову зелень високої стрункої берези, і сліпучу синь ріки, і тріпотливе листя топкого осокора.

Вона перевела погляд па себе. Які дивні руки в рожевому світлі. І взагалі, мабуть, я вся така гарна! От якби завжди жити в такому еясві! Наскільки все погарнішало б.

Рисці так хороше, так дивно, вона знову заплющує очі, і останній ранковий сон огортає її. І знову чарівна Гілея йде до неї легкою ходою, навіть трава не хилиться під ногами.

...Коли Риска прокинулась зовсім, її здивувала тиша в таборі: обережно визирнула з намету і побачила Мікрона біля згаслого вогнища. Він майстрував щось, місячи пальцями шмат чорної смоли, долонями старанно розкачував її, надаючи форму кульки.

Потім взяв лискучу капронову нитку, акуратно обв'язав нею кульку і розкрутив, наче перевіряючи на міцність.

Хлопець спочатку не помітив Риски, коли та вийшла з намету і тихенько сіла біля вогнища. А вловивши її погляд, став суворий та неприступний, як і личить вартовому.

— Чого тобі? — похмуро спитав, уклавши в ці слова все своє невдоволення долею і образу на це вперте дівчисько, котре мов реп'ях причепилося до них.

Риска відразу зрозуміла: Мікрон її вартує. Отже, їй нема на що розраховувати, треба своїми силами виплутатись. А для початку — будь-що завоювати Мік-ронове довір'я.

— Мені нічого,— сумирненько відповіла вона, подивилась Мікронові просто в очі, потім швиденько опустила їх долу.— Я б щось з'їла...— і знову довірливий відкритий погляд.

Мікрон і сам збирався запросити Риску до сніданку. Голос дівчини насторожив його. Риска — і раптом така покірність, лагідність! Це дуже дивно і незвичайно. Мікрон почав метикувати, що б то означало. Увага! Пильність! Це схоже на пастку. Свистати всіх нагору! Лисиця-Риска готує чергову каверзу. Вирішив нічим ие виявляти своєї настороженості. Не подавати знаку, що знає її, як облуплену. Ось хліб, помідори, шматок холодної риби з учорашньої юшки. Чай у казанку, ще гарячий. Розіслав чистого рушника, гарненько порозкладав усе на ньому.

— Прошу,— підкреслено ввічливо, а водночас рішуче запросив дівчинку.

Риска повільно відломлювала шматочки, неквапом, навіть задумливо, доносила їх до рота.

— Поки не повернуться хлопці, ти щоб не відходила від табору,— чемно пояснив Мікрон.— Трохи пізніше поможеш мені зварити обід.

І зручно вмостившись на пеньку, знову заходився майструвати.

Риска зітхнула, щоб Мікрон відчув усю несправедливість свого поводження, все її смирення. Поки снідала, уважно стежила за Мікроном.

— Андрійку, навіщо тобі ця кулька?

Мікрон перестав м'яти свою кульку. Вперше од Риски чув своє ім'я.

— Треба! — відрізав.

— Хіба можна так неґречно поводитись з ЯЇІН-ками?

Це вже щось несподіване. Риска, котра надокучила їм своїм шпигунством, котрої як вогню боялися в класі, ця шибайголова, яка вчора ледь-ледь не потонула, ця Риска — жіпка?

— Ха-ха-ха-ха-аха,— відлунювало аж од гаю.— Насмішила.

Риска змовчала. А коли Мікрон перестав сміятись, продовжувала.

— Може, я вам і набридаю,— вона знизала плечима: мовляв, хіба це може бути? — Але це не навмисне. І ти повинен бути зі мною чемним, ввічливим. Хіба я щось безглузде запитала в тебе?

— Ні,— похапцем відповів Мікрон, насправді почуваючи себе трохи присоромленим.

— От і добре!—помовчала і повторила запитання: — А навіщо тобі кулька?

Розмова явно входила в спокійне приятельське русло.

— Я ловлю нею волохатих павуків. Риска підсунулась до Мікрона.

— Ти їх досліджуєш?

— Ні. Я посилаю їх на бій! —прибираючи позу, промовив Мікрон.— Ці павуки терпіти не можуть один одного. І тепер ми влаштовуємо справжні бої павуків!

— А де ти їх знаходиш? — очі Риски світяться непідробною цікавістю.

— На леваді. Але там дрібні. А тут я знаю місце, таке місце! Павуки, як звірі.

— Андрійку, візьми мене з собою. Мікрон уважно глянув на Риску.

— Тобі заборонено відходити від наметів далі як на десять кроків.

— Хіба я ув'язнена? Я тільки повинна скрізь бути з тобою. Бо ти за мене відповідаєш. Зрозумів?

Мікрон скубнув себе за вухо.

— Між іншим, я можу тобі показати руїни дерев'яного палацу на острові,— розвивала наступ Риска.

— Якого ще палацу?

— Ви слухаєте тільки діда Микиту, то всього й не знаєте.— І таємничим голосом продовжувала: — Баба Лисючка розповідала, буцімто Летючий Козак збудував для своєї нареченої Гілеї величезний палац із самого тільки дерева, без ясодного гвіздка.

— Вигадки! — впевнено відрубав Мікрон.— Та ще й баби Лисючки! — додав спохмурніло.

— Ні, ні, Андрію. Не вигадки. Я можу показати тобі.

— Хіба ти знаєш, де вони?

— Знаю.

— Ходімо. Тільки хутко. Туди й назад — і за обід.

Риска з Мікроном мирно простували до протоки, пад якою височіло стрімке урвище. Вони продиралися крізь зелені хащі лози, обминали кам'янисті береги і знову потрапляли в хащі, юк доки широка смуга чистого сліпучо-білого супіску ие з'явилась перед ними.

— Отам угорі,— показала Риска на протилежний крутий берег протоки,— колись стояв дерев'яний палац.

— Я й сам збирався на ту гору.

Захекані і спітнілі, вони нарешті видерлись на верхівку гори.

— Як тут гарно! Подивись, Андрію!

Перед ними з одного боку відкривалась безмежна широчінь ріки, з другого — далеке село на високому березі. їхня Вигадка.

— Тепер ти знаєш, чому він будував палац саме тут? — пошепки спитала Риска.

— Ні,— Мікрон зовсім забув, що ніякого палацу чи його решток Риска ще й не показала.

— Місце ж яке гарне! Ось поглянь. Навіть я можу стати мавкою. Бачиш, які на мені шати, яка довга коса?

Але Мікрон уже розсердився. Ці Рисчині химери починали дратувати.

— Не придурюйся. Вже треба вертати, скоро обід.

Мікрон одвернувся, і все його спорядження задзвеніло, заскрипіло на ньому. На паску маленька сокира через плече — ліхтар у шкуратяній сітці, і в ній ще й плитки сухого спирту.

Він розчистив невеличку місцину в стіні урвища, вирубав до неї сходинки і почав готувати все для полювання на павуків.

Риска принишкла, сіла поруч і стежила за кожним рухом. Мікрон опустив чорну смоляну кульку в павукову нору. Потім легенько пошарпав за нитку і витяг. На рівній поверхні кульки видпілись темні ямкп, мов голкою наколені.

— Павук дома,— пояснив Мікрон.

І знову опускає кульку в темний отвір, смикає — дражнить павука. Нарешті витяг обережно, пе рвучко. Риска одсахпулась. Над норою з'явився огидний павучище, вій люто вхопився за кульку щелепами і ногами і пе міг відчепитись.

Мікрон з виглядом переможця опустив павука в скляну банку, патичком відколупав його від кульки і закрив кришечкою з отворами для повітря.

Він переможно глянув па Риску, але слова, як лій, загусли на його губах. У Риски таке перелякане, сполотніле обличчя, наче вона побачила щось пеймовір-но жахливе.

* * *

Ніхто не міг би закинути хлопцям, що збирання трав вони вигадали тільки про людське око. Поглянули б ви на них оце зараз. Розбрелися по околиці, мов чорногузи, нахиляючись, втупившись у плетиво стебел і листочків, вишукуючи знайомі і потрібні рослини. Набере кілька пучечків і несе до гурту, складає — всі зійдуться, вимогливо передивляться сорти, викинуть сумнівне, посперечаються, але залишать тільки те, в чому всі упевнені. Відповідальність відчував кожен, аднсе це на ліки людям.

Практика — велике діло. Сьогодні вже менше бур'яну непотрібного потрапило в пучечки, отож і скінчили сортувати швидше. Сонце припікало, а в холодку під крислатою кроною береста було так приємно, що хлопці не поспішали до табору. Та н натруджені спини приємно холодила трава. А коли отак добре відпочпвається, знічев'я і балачка в'яя^еться—легко, неквапом, з жартами і сміхом.

— Стьопо,— підвівся, спершись на руку, Роман,— човна ти спромігся втратити. Думаєш, так і одбудеш?

При згадці про човен Стьопа знітився і досі блаженний вираз обличчя змінився на якийсь кислий, мов дичку надкусив.

— А де я тобі його візьму? — спитав він Романа.

— Ач, як тобі легко,— підключився Василько, підморгнувши Романові, — а з нас спитають.

— Батько свого оддасть,— гордо заявив Стьопа.

— Тоді тобі треба спершу знайти добрий шмат сириці,— вів Василь.

— Навіщо він мені? — затурбувався Стьопа.

— На штани собі нашиєш. Ззаду.

— А ви що б зробили? — чи й справді питав поради, чи дорікав хлопцям Стьопа. Він аж пискнув од натуги, бо треба було перекричати сміх і гамір.

— Пірнав би, доки не знайшов,— це Василь.

— А я зробив би нового,— майже серйозно мовив Роман.

— Мастак який знайшовся! — обурився Стьопа.

— А чого ж,— сказав Роман.— У мене і креслення є. Можемо таку козацьку чайку змайструвати...

— Покажи, покажи,— заохотили його хлопці. Роман утрамбував пісочок і почав креслити на

ньому патичкою силует човна.

— Я читав, що в запорожців було два види човнів — морські і річкові. На річкових ловили рибу, перевозили все, що треба. Але найзнаменитіші були їхні чайки — легкі, стрімкі...

— На те й чайки,— виявив тямучість Стьопа.

— Ні, не тому прозвали їх чайками,— заперечив Роман.— Ця назва, кажуть вчені, походить від татарського слова "каїк" або "чаїк", що означає круглий човен. А може, Стьопо, й по-твоєму — від того, що легкий був човен, мов птиця,— засумнівався вже й Роман.

— Річкові човпи спочатку робили з турової шкіри,— продовжував Роман,— щоб легко через пороги перетягувати, через мілини. А морські

чайки будували в Січі. Чайки були гостроносі, без кіля і палуби. Брали вербову чи липову колоду, видовбували і робили дно. Потім нарощували боки дубовими дошками.

Кожен етап спорудження човна Роман зображував па піску, мов на шкільній дошці. Хлопці, наче гуси, повитягали шиї і пильно слідкували, як ка малюнку вирізняються контури чайки.

— А далі човна смолили, приробляли два керма,— Роман відчував, що йому більше й більше подобається роль знавця.—Одно кермо па кормі, друге — попереду, щоб не розвертати човна в протилежних напрямках, якщо хутко доведеться змінювати курс. А зовні но боках нав'язували до бортів пучки очерету — по всій довжині. Тоді човен ставав такий стійкий, що ніякі морські хвилі козаків не страхали.

— А я бачив у кіно,— перебив Василь,— як у Тихому океані остров'яни припасовують до своїх вузьких човнів збоку довгі я^ердини. Човен гойдається туди-сюди, а жердини не дають йому перекинутись.

— Атож,— Роман милостиво сприйняв це повідомлення, воно підтверджувало його обізнаність.— Кожна чайка мала від 20 до 40 весел. Посередині ставили одну мачту. Але парус козаки напинали рідко, хіба десь у відкритому морі чи вночі, як не сподівалися стрінути ворога. Бо сила їхня на морі була в тому, щоб з'явитися зненацька, а парус же здаля майорить. В чайку могли сісти майже 60 козаків. У кожного — шабля, дві рушниці, кулі, порох. На атаманському човні — корогва кошового.

— А хіба козаки й на морі воювали? Навіщо воно їм здалося? — спитав Стьопа.

— Хе, на морі!—зневажливо кинув Ромапко.— Вони все Чорне море перепливали. Аж до Стамбула.

Турки їх як вогню боялися. Султан турецький казав, що ніякий ворог його так не бентежить, як оті козаки. А вони давали ворогам джосу. Нападали па маєтки султанських вельмож, визволяли козаків з темниць, з полону та неволі.

— Ми ж учили,— підтакнув Василь,— думу про Самійла Кішку.

— Ну, якщо знаєш, то розказуй,— образився Ро-манко.

— Ти пе будь такий,— Романове самолюбство зачепило Василька.— Ие задавайся. Коли тебе обирали, попереджували.

— Та я жартую,— Роман змусив себе посміхнутися. Але видко було, що бажання просвіщати друзів йому вже забракло.— Забалакались. Мікрон, мабуть, обід уже двічі підігрівав. Гайда!

* # *

Мікрон зиркнув у той бік, куди заклякло, певід-ривно втупилась Риска.

Вздовж берега, просто до них, летів довгогривий білий кінь, а на ньому — наче птиця з розгорнутими крилами — вершник.

Мікрон опам'ятався першим і подряпався нагору, але нога сприснула зі сходинок і він покотився вниз, чіпляючись за кущі.

Риска миттю кинулась за хлопцем. Вона хапалася за віти, стрибала зі сходинки на сходинку легко, мов синичка. Та раптом відчула, що земля м'яко осіла під нею і вона повільно сповзає в якесь провалля.

Мікрон, шарпаючи об кущі одежу, таки вхопився за стовбур глоду. Переляк уже минув, і хлопець нодумав, як обернути свою невдачу па

жарт. Він ладен був сам над собою посміятись, аби випередити дошкульні кепкування Риски.

Риско,— гукнув Мікрон.— Парашут розкрився!

Мовчанка. Хлопець знову покликав Риску і знову не одержав відповіді.

"Втекла,— майнула думка.— Оце вартовий!—дорікав собі, дряпаючись на гору.— Хлопці засміють, мов недоладного Степана".

Мікрон важко витягав ноги з грузького мулу при воді, хапаючи руками гнучкі віти лози. Ще одне зусилля, і він ступив на плаский камінь. Зненаціжа над головою в нього зашаруділо листя і пролунав стурбований Рисчин голос:

— Андрію, ти не вбився?

Мікрон мовчки всівся на камені, почав приводити себе в порядок.

Риска зіскочила до нього, почала мити подряпані руки і спітніле обличчя водою.

Потім з удаваною байдужістю:

— Ти вершника бачив?

— З тобою і чорта живого побачиш,— муркнув Мікрон, не відриваючись від роботи.

Рисці було незручно сидіти на камені, і вона підсунулась ближче до стінки, але зачепила йогами велику грудку землі і та поволі сповзла в чорне провалля.

Мікронові хотілось насварити Риску. Пояснити, в яку халепу вона його втягнула. Повернутись до наметів і просити хлопців негайно відвезти її в село. А самому пошукати того вершника, з'ясувати, хто він і звідки взявся. А між іншим, вговорити Риску, що їй усе приверзлося, щоб без зайвого клопоту сиро вадити з острова.

Він зібрав усю свою витримку, щоб не сказати 'мі грубощів, не псувати цим справи.

Та Риски вже па місці не було. Маленькими кроками вона понад стіною лози вже видиралася па ньр ший виступ кручі, яка висіла над вузькою стрічкою багна, звідки щойно видерся Мікрон.

— Риско, треба вертати в табір.

Ю В. Прублепськ"

145

— Л дш давай через кручу.

Мікрон поліз за пею з твердим наміром схопити її за руку і нічого більш не питати, ні про що пе розмовляти, а допровадити до табору.

Земля на виступі була неймовірно гарячою, і Мікрон пошкодував, що до води далеко. Глянув униз.

Зненацька величезна брила крутого берега здригнулася і важко почала осідати у воду.

— Назад!—крикнув Мікрон Рисці, аж голос зірвався.— Тікай!

Риска, як стояла, сахнулась назад, скочила вниз, не обертаючись, і заточилася. Мікрон ледь устиг її перехопити.

І в цей час ні мат кручі гупнув у глибінь, високий фонтан з моторошним сплеском здійнявся над зато-пулою брилою.

— Справжній землетрус,— спробував усміхнутись зблідлими губами Мікрон. Така подія не була обом удивовижу. Високі чорноземні береги пе раз одвалювались кавалками в ріку — хвиля підмивала, особливо напровесні. Але так близько дітлахи ще не бачили цієї грізної руйнації, не стикалися зі сліпою силою стихії.

Переляк швидко минув, і Мікрон обереяшо приступив до урвища, яко свіжо чорніло, перетяте в кількох місцях широкими світлими смугами — шарами чи піску, чи глини. Зіп'явся навшпиньки, простягнув руку, паче хотів щось дістати.

— Не руш! — скрикнула Риска.— Я не хочу, я біжу додому,— і подряпалася нагору, тримаючись подалі від небезпечного місця.

Мікрон не зважав. Обережно вхопив край якоїсь кістки і, поволі розхитуючи, потяг до себе. Кістка тріснула, відвалила грудку землі, вона боляче вдарила хлопця по нозі. Мікрон нахилився, підібрав грудку, розколупуючи її пальцями, враз круто обернувся і кинувся до води. Бовтав у річці свою знахідку, аж поки не змив з неї землю. Роздивився. В руках був невеликий зігнутий ріжок з покришкою, але вона не піддавалася IV! і кроповим пальцям. Покрутив кульку на тонкому кіпці ріжка — непорушна.

— Риско! Ходи-но сюди!

— Не хочу,— долинуло з горішніх кущів.

— Дурна,— не стримався хлопець.— Я щось знайшов.

Риска з'їхала згори, потім разом з Мікроном знову вилізли на кручу. І Мікрон показав їй знахідку.

— Мікроне,— міркувала Риска,— це вже схоже на скарб. І його знайшли ми! Ходімо швидше до хлопців.

Риска, тримаючись за віти звисаючої лози, обережно ступала понад самісінькою стінкою кручі.

В цей час її увагу привернуло щось темпе між кущами лози, яка ледь врятувалася на самісінькому краєчку обваленої кручі.

— Мікроне, поглянь!

Риска розсунула руками, паче завісу, віття, і там, куди показувала, зачорнів у кручі отвір шириною в кілька метрів.

:{: * *

Тоскно Петрові. Він поїде звідси. На будову якусь, до Сибіру, на північ, до дідька, аби з цього осоруяшого села. Тільки мала банда все-таки запам'ятає його. Він дістав їх і на острові. І утнув з ними таку штуку, що й довіку проходу їм не даватимуть у селі, здійматимуть па глум. Він добре придумав і добре зробив це.

У сінях щось зашкрябало.

Петро підвівся з свого лежака в комірчині і одчинив двері. На порозі переступав босими, забрудненими і порепаними ноженятами Панаско, той самий, що просився в Мікрона на острів.

— На, воно сполтилось,— простягнув він Петрові щось загорнуте в газету.— Тільки не розсип.

У Петра тьохнуло в грудях. В пакуночку лежав транзистор, а певніше — те, що лишилося від нього: корпус, панель, дротики, гвинтики. І все — окремо.

— Дай, думаю, гляну, що воно вселедині,— шморгав носом Панаско, — а воно й пелестало. А мати лають. Однеси, де взяв. Я й плиніс.

Понівечив річ малий Панас, як сам схотів. А не знайшов у собі Петро ні злості, ні жалю за своєю єдиною розвагою. Значить, дарма визвірився на хлопців, дарма заївся з ними, дарма...

— Скажи мамі, Петро подарував,— тицьнув він пакунок ошелешеному малюкові, і прожогом помчав до річки, не обминаючи канав.

— Обережно! — майже прошепотів Мікрон до Риски.

В глиб печери вели сходинки, вкриті водоростями і мулом, слизькі й ненадійні, мов ковзанка. За кілька хвилин вони опинилися в темряві. Де й поділися їхні страхи. Вони забули про все і простували вперед, вірніше — вниз.

Мікрон увімкнув ліхтаря. Імла розтанула, і воші побачили високу, замуровану величезним камінням стіну. Та це не збентежило ні Андрія, ні Ларису. Вони були готові до всього, бо знайшли більше того, про що могли тільки мріяти.

Казка залишила їм свої сліди, вони були так збуджені, що ніякі труднощі вже не могли їх злякати.

— Бачиш, Андрію,— не втрималася Риска,—я тобі говорила, що наша Гілея має скарб.

— Зачекай зі своїми скарбами. Ми хіба знаємо, що за цією стіною?

— Я впевнена. Бо навіщо дарма таку стіну мурувати?

Мікрон обережно обмацував кожен камінь, наче перевіряв їх міцність. Спрямував промінь ліхтаря на одну стінку, другу, потім угору. В нижньому кутку, наче щербатий зуб, темніло провалля. Мікрон обережно колупнув його ногою, відвалив ще чималий шмат. В цей отвір устромив голову і руку з ліхтарем.

Сніп світла втупився в темряву і поповз підземеллям, підлогою, вкритою товстим шаром пилу. Мікрон вужем прослизнув углиб, за ним — Риска.

Мікрон ішов мовчки, все здавалося йому сном, і він не наважувався навіть заговорити.

Дихати ставало все важче. Чи від утоми, чи хвилювання. Та коли Мікрон, заощаджуючи батареї, вимкнув і запалив сірника, полум'я кволо заблимало й згасло. Мікрон зрозумів — звідси треба швидше вибиратись, аж надто мало тут кисню.

Свавільна Риска лишилася вірною собі. Доки хлопець порався зі світлом, вона сама рушила далі. Але не встигла зробити й кілька кроків, як нога її провалилася в якусь яму, і, падаючи, вона ще відчула тупий біль у голові і втратила свідомість.

Мікрон вчув зойк дівчинки, кинувся вперед. У світлі ліхтаря він побачив Риску, котра лежала у вузькому проході, а біля неї зяяла вибоїна —видко, камінь тут осів і дівчина зашпортнулась у темряві, та ще й вдарилась головою, падаючи.

Хлопцеві стало гаряче і моторошно. Він відчайдушно намагався привести Риску до тями. Він тер їй руки, струшував за плечі, робив штучне дихання. Але дівчина лежала з заплющеними очима, з міцно стиснутими вустами. Мікронові було страшно бачити Риску такою тихою і

безвільною. І коли він, економлячи батареї, лише зрідка освітлював її обличчя і промінь вихоплював з темряви тільки принишклі вії, його огортав жах.

— Ларисо,— благав він,— ти така розумна, ти найрозумніша дівчина у Вигадці! Ми виберемося з цієї халепи. Тільки розплющ очі!

Води б їй, та де візьмеш?

Раптом він згадав, що має баночку спирту, хотів посадити туди найкращого павука для шкільного біологічного кабінету.

Мікрон обережно, на пробочці, підніс до носа Риски каплю спирту. Не помогло. Вода. Тільки вода могла її врятувати. Хлопець хотів підвестись, раптом відчув, як у його долоні здригнулись Рисчині пальці. Клацнув ліхтарик.

Риска дивилася на нього широко розплющеними очима. Дивилась так спокійно, наче все, що трапилося, було звичайним. І сказала:

— Дуже болить голова.

— Ти можеш іти?—заклопотано спитав Мікрон.

— Спробую.

Мікрон вирішив іти кам'яним коридором до кінця, щоб вивести якусь закономірність у розташуванні лабіринту. Він креслив камінцем хрестики на підлозі, щоб знати, де проходив.

Йти було все важче й важче. Вони часто зупинялися, спочивали. Потім знову підводились і знову йшли якимись звивистими коридорами. їм здавалось, що блукають уже кілька днів, хотілось сісти, дати спокій

натрудженим йогам, але думка про товаришів, які, напевно, хвилюються і шукають їх і яким ніколи більш не дозволять бути на острові, коли з Рискою і Мікроном щось трапиться, додавала їм снаги. Вони тримались за руки, а Рисці ставало зовсім млосно. Мікрон майже ніс її на собі, все вперед і вперед, втративши почуття часу і напрямку.

— Тхне сирістю,— зупинився раптом Мікрон.

— Земля пахне.

— А мені вчувається поблизу вода.

Стіни проходу наче розступились, утворюючи велику залу з кам'яними брилами, подібними до лавок вздовж стін. На протилежному боці зала знову звужувалась, там чорнів новий хід, а ліворуч щось спалахувало, коли туди потрапляв промінь ліхтаря.

— Що там?

Вони увійшли в трикутний отвір, паче в двері. Мікрон підпалив брусок сухого спирту. Все навкруги заграло, засяяло, запалахкотіло, заіскрилось. Скарбниця! Стіни, викладені рівними дерев'яними плашками, брусками гладенько одполірованого каміння і лискучими кахлями, віддзеркалювали світло, розбиваючи його на цілі сузір'я блискіток. Сама кімната— невелика, якоїсь дивної трикутної форми з начебто зрізаною верхівкою. І — порожня. Не стояли ковані залізом СІЇ рипі па широких кам'яних лавах.

Рисці кортіло торкнутись до всього рукою. Мікрон похмуро дивився, вона знову здавалась легковажним дівчиськом. Він не поділяв її захоплення. Ясно, це скарбниця, ясно, що скарбу тут уже немає, і зовсім не ясно, як вони звідси виберуться. Він торкнувся Рисчиного плеча.

— Треба йти далі.

— Так, так, Андрію, треба шукати вихід,— неуважно погодилась вона.

На порозі Риска нагнулась:

— Присвіти.

Випроставшись, вона простягла йому долоню. На ній лежало якесь кружальце. Мікрон взяв його, потер об рукав, і обоє побачили, як заграла, зацвіла невеличка каблучка з крупним продовгуватим каменем. На його гладенькій поверхні — наче вихром розвіяні чорні хвилі волосся, скорботно стиснуті вуста.

— Гілея. Наречена Летючого Козака,— прошепотіла Риска.

* * *

Стомлені, майже не розмовляючи, хлопці вертали до табору. Коли з-поміж кущів замайоріли різнобарвні верхівки наметів, хлопці пожвавішали.

— Мі-к-к-ро-н-н! — сміхотливо загукав Стьопа, подвоюючи кожен звук.

Ніхто не обізвався.

— Образився,— зітхнув Роман. Прикро, що довелось лишити в таборі найрозумнішу голову в їх загоні. Та що вдієш, тільки Мікрон здатний справитися з тим навіженим дівчиськом.

На підході до табору невпевнене передчуття тривоги оволоділо всіма. Василько, ні до кого не звертаючись, уголос запитав:

— Щось не видно, щоб обід варився? Стьопа сполохано глянув на Василя.

— Мабуть, Мікрона і Риски нема в таборі.

...Хлопці розбіглися по наметах. Нишпорили навкруги. Степан навіть на дерева почав заглядати, а чи, бува, там не сидять?

Нарешті сердиті і стривожені всі зібралися разом.

— Це знов твоя Риска,— закинув Стьопа Василькові.— Нехай собі йшла б, куди їй заманеться, так ще й Мікрона прихопила.

— Зажди,— намагався бути спокійним Роман.— Може, вони ловлять рибу?

Обійшли берег, покликали хором—не видно ні Мікрони, ні Риски.

— Тп III/ІГ вони не ділися! — відчуваючи себе ВИННИМ, пппрлпдовувався Василь.

і (пісно, по пропали, але де вони? Гнида до протоки! — звелів Роман. — Тільки не розбрідатися!

Починало сутеніти. Стрімка, наче обтесана стіна уринща нависла над лісом, над блякло-жовтим руслом. Навкруги ні душі. Ніхто вже не думав про Риску зле. Хотілось тільки, щоб вона знайшлась.

— Це сліди Мікрона. Він вирізав квадратики на кедах замість фабричних зигзагів,— сказав Василь.

— А це що? —раптом перелякано чи розгублено спитав Стьопа, низько схилившись над піском.

Всі підійшли до нього.

— Теж сліди,— бадьоро відповів Василь.

— Так, сліди,— підтвердив Роман,— кінські.

Мабуть, Робінзон, натрапивши на відтиск людської ступні, був менше приголомшений, аніж хлопці зараз. На тому великому морському острові все могло трапитись. Але звідки взявся кінь на маленькому острівці? Як він міг потрапити сюди? Хіба що прилетіти?

* * *

Петро довгенько лежав у кущах метрів за десять од хлопців, прислухався до їх розмов. Його зовсім спантеличило, що Риска з Мікроном зникли.

Що робити? Встати, підійти до хлопців, розповісти все? Як хотів пошити їх у дурні, перепливши з конем на острів і промчавшись, удаючи з себе Летючого Козака? Як учинив підлість, понівечивши човна? Визнати себе за бовдура, вибачитися? Ніколи не аиажігться він на таке приниження. Але ж у них лило. І він теж винен.

Петро рішуче випростався і попрямував до гурту.

Не йшов, а плентався, втупивши очі в землю, чекаю чи на глум і образи.

Зненацька радісний крик змусив його здригнутись. Глянувши, побачив, як уся ватага схопилась на ноги і мчала від нього навтьоки. А придивившись, вгледів, що з-за кущів навпроти майже виповз Мікрон, тягнучи Риску.

Петра ніхто не помічав. Хлопці підхопили друзів і пішли всі до наметів. Петро нічого не міг розшолопати, бо говорили всі враз, щось запитували в Мікрона і Риски.

Хтось розпалював вогонь, хтось тягнув їжу. Тільки Стьопі впав у око Петро.

— Ти що тут робиш?

Всі обернулися до хлопця.

— Я до вас,— промимрив той.— Я хотів вам сказати...

Вигляд у нього був геть розгублений...

Хлопці чекали, що скаже Роман. Той завагався. Хіба можливо було так просто подарувати Петрові заподіяне? Хоча Петро прийшов каятися сам... виходить, він переборов у собі недобре, несправедливе?

— Гаразд,— махнув Роман рукою.— Якщо хочеш, лишайся з нами.

А в Петра наче гора з пліч. І він разом з усіма 23оздивлявся знахідку, вечеряв, слухав розповідь Мікрона про печеру.

— Завтра, Василю, поїдеш до вчителя. Степана Даниловича, розкажеш йому про все,— підвів підсумки всім розмовам Роман.

А Риска, розчервонівшись, доводила братові:

— Хіба я не казала, що знайду скарб?

— Ну, казала,— знехотя погоджувався Василько. Риска й забула, що в цьому заслуга Мікронова

не менша, якщо не вирішальна. Звертала до всіх сяючі від вогнища й щастя очі.

* * *

Василь підтягнув човна на берег і припнув його до залізного шворня.

— Ну, я пішов до Степана Даниловича,— не підіймаючи очей, промовив до Риски.

— Я хутко повернусь і чекатиму на тебе біля човна,— відказала Риска.

Василь швидко попростував до села, а Риска гайнула в протилежний бік, до своєї хати. Треба заспокоїти матусю, переодягтися.

Вертаючи за кілька годин до берега, Риска раптом згадала про Крапку. І їй захотілося провідати подругу.

Вона застала її одну. Крапка метушилася, щось вкладаючи в невеличку валізку.

— Ах, Лариско,— сплеснула вона руками, не давши Рисці сказати й слова,— а я виїжджаю до Києва. Уявляєш?

Рисці чомусь перехотілося розповідати подрузі про острівні пригоди. Вона не позаздрила Крапці, ні. Просто їй стало якось сумно.

— Так що я вже не вигадська,— торохтіла Крапочка, пашіючи щічками, вушками.— Звичайно, я тобі писатиму. Щодня! Там стільки цікавого!

Риска мовчки позадкувала до дверей, хотіла вийти непомітно, але Крапка вгледіла й миттю кинулась до неї.

— Ти вже йдеш? Мені хоч і ніколи, але я тебе проведу трішки.

Риска не заперечувала, не хотілося їй сперечатись.

Так вони дійшли під Крапчине захоплене торохтіння до берега.

Там Степан Данилович слухав якусь Василеву промову і, забачивши Риску, радо простягнув їй руку.

— Ну, поїхали, поїхали. Показуй свою знахідку.

— Риско,— вчепилась за рукав Крапка,— а чого ти мовчиш? Ви щось знайшли? Розкажи ж!

— В музеї побачиш,— мовила Риска і стрибнула в човен.

* * *

і

Хлопці наввипередки розповідали вчителеві про пригоду. Мікрон повів усіх до кручі, де знайшов кістки і порохівницю, спускалися і в підземелля.

До самого вечора під керівництвом Степана Даниловича діти оглядали, перевіряли все, писали листа до Києва, в Академію наук, просили прислати археологічну експедицію. А потім, потомлені, сиділи колом біля вогнища і вчитель пояснював усе побачене.

— Відомо,— казав він,— що острів Гілея був сильно укріпленим пристановищем козаків. Тут стояли в різні часи курені або залога козацька.

Дуже принадним був цей острів своєю неприступністю. Адже й зараз до нього не звідусіль причалиш.

Відомо також, що на ньому була глибока печера, яку козаки називали Змієва. Всередині вона скидалася на довгу вузьку нору і кінчалася глибокою ямою, з сухим піском на дні.

Якось козакам довелося скористуватися нею. Трапилося це так. Однієї зими татари вночі підкралися по льоду, перебили сторожу і вдерлися на острів.

Козаки міцно спали. Тільки в одному курені козак, якого за неймовірно швидку їзду на коні прозвали Летючим, помітив ворога і зняв тривогу. Козаки відкрили стрілянину, їх підтримали й інші курені, і ошелешені татари кинулись навтьоки.

А щоб надалі уберегти від такої напасті військову казну, всілякі військові папери, як ми кая^емо тепер — архів, побудували в Змієвій печері кам'яртицю та сховали все там. Кажуть, що пізніше в печері був монастир, але архів там продовжували зберігати.

І раптом печера зникла, слідів її не знаходили.

Почали говорити, що печера й монастир були десь на іншому острові. Яка ж доля спіткала це підземелля — оце й цікаво. Може, вчені дадуть відповідь.

— От і все, що я знаю,— завершив учитель.— А вигадки різні переказувати немає сенсу. їх треба спочатку перевірити. Ваша знахідка

дуже цінна. Може, вона й дозволить дізнатись, що правда, а що просто красива легенда. Може, і партизани знали про цю схованку...

І хоч тема для розмови на цьому не вичерпувалася, хлопцям хотілося ще питати й перепитувати. Та день кінчався, а Степан Данилович ще по приїзді оголосив, що забирає їх до села.

— Досить партизанити,— жартома мовив він, але було ясно, що то наказ.

Вже з вигадського берега оглядались, як знову западала ніч над островом, як скупчувались над ним, затіненим останніми променями невидимого сонця, вечірні сутінки. І хоча острів, як і колись, зворушував їх казковою чарівністю, він пе полохав безвістю, не заворожував незвіданістю. Тільки ще більше вабив уяву, породжував бажання знати всю правду про людей, які своїм життям огрівали з давніх-давен рідну для них землю.